

**МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО
Кафедра українознавства**

Віра Мельник

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ І УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА

**Конспект лекцій з основної дисципліни
для студентів 1 курсу заочної форми навчання
галузі знань 22 «Охорона здоров'я»
спеціальності 226 «Фармація»**

ЛЬВІВ, 2023

**МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ДАНИЛА ГАЛИЦЬКОГО
Кафедра українознавства**

Віра Мельник

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ І УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА

**Конспект лекцій з основної дисципліни
для студентів 1 курсу заочної форми навчання
галузі знань 22 «Охорона здоров'я»
спеціальності 226 «Фармація»**

Обговорено та ухвалено на засіданні
методичної комісії кафедри
українознавства (протокол № 10 від 31
травня 2022 року)

Затверджено профільною методичною
комісією гуманітарних дисциплін (протокол
№ 4 від 31 травня 2022 року)

ЛЬВІВ - 2023

УДК 811.161.2 (072)

М 11

Мельник В.М.

Історія України і українська культура: конспект лекцій з основної дисципліни для студентів 1 курсу заочної форми навчання галузі знань 22 «Охорона здоров'я» спеціальності 226 «Фармація» / В. М. Мельник. Львів: Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2023. 41 с.

Навчально-методичне видання містить конспект лекцій з основної навчальної дисципліни «Історія України і українська культура», проблемні питання, поради, список рекомендованої літератури, визначення основних понять.

Адресовано студентам заочної форми навчання 1 курсу фармацевтичного факультету ЗВО медичного профілю.

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Хома І.Я., кандидат історичних наук, доцент

Божко Н. М., кандидат історичних наук, доцент

Обговорено та ухвалено на засіданні методичної комісії кафедри
українознавства (протокол №1 від 30 серпня 2019 року)
Затверджено профільною методичною комісією гуманітарних дисциплін
(протокол №10 від 31 травня 2022 року)

© Львівський національний медичний
університет імені Данила Галицького, 2023
© Віра Мельник, 2023

Передмова

Історія України і українська культура має тисячолітні традиції. Проте нині український народ перебуває в умовах безкомпромісної боротьби за своє існування як нації, що зробив свій цивілізаційний вибір. Успіх у цій справі залежить від усвідомлення кожного з нас у приналежності до великої європейської спільноти. Це складне завдання, яке, на жаль, не зуміли зреалізувати за останні два десятиліття державної незалежності. Сьогодні, це завдання є одним з основних пріоритетів для збереження держави України. Успіх від його виконання залежить у вихованні і підготовці еліти українського народу, зокрема, майбутньої медичної еліти. Отже, підготувати високо професійних медиків, насамперед, патріотів України є нагальною потребою сучасної вищої школи. Історія та культура України вчить молоду людину, спираючись на загальнолюдські цінності, творчо опрацьовувати і критично переосмислювати багатство світового історичного досвіду та засвоювати його уроки, формувати на цій основі власні переконання, громадянську позицію, здобувати навички і вміння, соціально-гуманітарні компетенції необхідні для практичної діяльності

ЛЕКЦІЙНЕ ЗАНЯТТЯ 1

Формування української держави (ІХ-XXІст.). Основні етапи розвитку української державності та їх значення. (2 год.)

План

1. Поява перших людей на українських землях.
2. Київська Русь та Галицько-Волинська держава.
3. Литовсько-польська доба.
4. Національно-визвольна війна під проводом Б.Хмельницького. Руїна. Зруйнування Січі.
5. Українські землі у складі Російської та Австро-угорської імперії.
6. Національно-визвольний рух в Україні на початку ХХ ст.
7. Вплив тоталітарного режиму.
8. Україна в добу Незалежності

Рекомендована література

Основна

1. Історія України: нац.. підручник/ за ред. В.Качкана - К.: ВСВ "Медицина", 2014 .
2. Історія Української культури: нац..підручник / за ред.. В.Качкана та ін.. - К: ВСВ "Медицина" . 2014
3. Історія України: Навчальний посібник / Панібудьласка В.Ф., Деревінський В.Ф., Тороп А.В. та ін. - К.: КНУБА, 2010. - 140 с
4. Історія України: Навчально-методичний посібник для семінарських занять / За ред. В.М. Литвина. - К.: Знання, 2006. - 607 с.
5. Історія України та її державності. - Львів: Баскид. Біт, 2005. - С. 316-353.
6. Історія України .XX - початку ХХІ століття: Навч. посібник /За заг. ред. В.А.Смоля. - К.: Знання, 2004. - 582 с.
7. Світлична В.В. Історія України. Навчальний посібник для студентів неісторичних спеціальностей вищих закладів освіти. Видання 3-тє - К.: Каравела; Львів: Новий світ2000, Магнолія плюс, 2003. - 308 с.
8. Історія України / . Ю.Зайцев., В.Баран, Я.Грицак та ін. -2 вид. - Львів: Світ 2002.
9. Історія України. Навч.посіб./ В.Литвин, В.Мордвінцев, А.Слюсаренко -К.:Знання Прес,2002.

10. Історія України: навч.-метод. посіб. для семінарських занять / В.Литвин та ін.. К. 2006
11. Історія України // Навч. посіб. за ред. В.Гарін та ін.. - 2012.
12. Історія України в особах: ХІХ століття. [авт. кол. В.С. Шандра та ін.]. - Київ в:
13. Україна, 2015
14. Історія української культури. У п'яти томах. . Т.1- 4. К.: Наукова думка, 2012..
15. Історія української та зарубіжної культури. Навч. Посібник. 4-е доп. Вид.-ня. За ред.. Заковича М., К. 2005.
16. Культурологія: теорія та історія культури. Навч. посіб. / За ред. І.І.Тюрменко, О.Д.Горбула. - Київ, Центр навчальної літератури. 2004.
17. Курс лекцій з історії України та її державності.- Львів: в-во НУ "ЛП" 2005. 17. Кормич А.І., Багацький В.В. Історія України від найдавніших часів і до ХХІ століття. Навчальний посібник. - Харків: ООО "Одісей", 2001. - 480 с.
18. Король В.Ю. Історія України: Навчальний посібник. - К. - ВЦ. Академія. - 2008.
19. -
20. Лазарович М.В. Історія України: Навчальний посібник. - К. - 2008. - 683с.
21. Лоза Ю. Історичний Атлас України / Ю. Лоза. - К.: Мапа, 2015. - 320 с.
22. Остафійчук В.Ф. Історія України: сучасне бачення: Навчальний посібник. 22. Україна політична історія ХХ - поч.. ХХІ ст. -К.: Парламентське вид-во // Греченко В., Шаповал Ю., 2007.
23. Україна: ХХ століття: У 2-х книгах / В.Литвин, В.Смолій, М. Шпаковський. - К: Альтернатива, 2002.
24. Семененко В., Радченко Л. Історія України з прадавніх часів до сьогодні:
25. Навч. посіб. - Харків.: Торсінг, 2003
26. Чапуга С.М. Витоки української державності. Докняжий період: Навчальний посібник. - К. - 2004..
27. Чапуга С.М. Історія державностей в Україні. Вступ до курсу. Навчальний посібник. - К. - 2002.
28. Шокалюк О.І. Історія України. Навчальний посібник. - К.: Центр навчальної літератури, 2004.
29. Швагуляк М. Історичні студії: Українці на роздоріжжях та крутих поворотах історії (друга половина ХІХ- перша половина ХХ ст.) - Львів: Тріада плюс, 2013.

Додаткова

1. Довідник з історії України (А - Я). Посібн. (За заг. ред. І.Підкови, Р.Шуста 2-е вид., доопрац. і доп. - К.: Генеза 2001. - 1135 с.
2. Енциклопедія українознавства. У 10-ти томах. - Львів: Молоде життя, 1993-
3. Енциклопедія історії України. У 8 томах. - К.: Наукова думка, 2004-2007.
4. Кармазіна М. С. Між історією і політикою: моногр. / М. С. Кармазіна. - К.: ПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. - 560 с
5. Корені та парості: український генеалогікон.- К.: Либідь, 2008.- 472с.: іл.. 6. Кремень В., Ткаченко В. Україна: ідентичність в добу глобалізації, - :Знання, 201
6. Новий довідник: Історія України. - К.: ТОВ "Казка", 2008. - 736с.
7. Уривалкін О.М. Довідник з історії України. - К.: Дакор, КНТ, 2009.
8. Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми / За ред. П. Зашкільняка - Л. - 2004.
9. Українські гуманістичні епохи Відродження. У 2-х томах Т.2 -К., 1995.
10. Українське бароко та європейський контекст. -К., 1991
11. Шаповал Ю.В. Ілюстрована енциклопедія України. - К.: Балтія Друк, 2008.

Історія України відіграє особливо важливу роль у навчально-виховному процесі кожного навчального закладу. Адже вітчизняна історія - це не лише навчальна дисципліна, але й частина національного світогляду, важлива складова загальної культури суспільства, усіх його членів.

Без знання історії не лише важко зрозуміти сучасне, передбачити й успішно розбудувати майбутнє, але й виховати свідомого громадянина, справжнього

патріота української держави. Закономірно, що інтерес до вивчення вітчизняної історії постійно зростає.

За роки незалежності вийшло у світ чимало підручників і навчальних посібників з історії України, які в переважній більшості об'єктивно, з сучасних методологічних позицій висвітлюють пройдений українським народом історичний шлях і події сучасного розвитку держави. Проте більшість з них не пристосовані до вузівської програми курсу „Історія України“, у них часто студенту важко знайти конкретну відповідь на усі передбачені програмою питання. Зокрема майже не висвітлюються питання предмета, принципів, функцій історії України, її періодизації, джерел та історіографії, чималий різнобій у трактуванні ролі історичних діячів, подій і явищ.

Давня історія України охоплює період, який розпочався з часу зникнення неандертальців і тривав до появи історичних слов'ян.

Бронзовий вік тривав на землях України понад дві тисячі років, з другої половини IV до кінця II тис. до Р.Х. У степах змінювали одна одну культури народів, які вели напівосілий, а часом і кочовий спосіб життя, використовуючи новий винахід того часу – вози на чотирьох колесах.

Важливе місце в історії Української держави займає Києво-Руська держава (в історичних джерелах сучасники цю державу називали Русь або Руська земля) — середньовічна українська держава зі столицею в Києві, котра існувала з другої половини IX до середини XIII ст., основою якої були сучасні українські землі. Київська Русь є тим фундаментом, з якого і розпочалася історія Української держави. Утворення і розвиток княжої Київської держави з центром у Києві стали закономірним результатом внутрішнього соціально-економічного та політичного розвитку українців.

Як свідчать історичні джерела, зародження ранньої Української державності почалося з IV ст., коли слов'янські племена перейшли до осілого способу життя на території східноєвропейської рівнини між Дністром і Дніпром, його притоками на межі античного західного світу і кочового східного степу, тобто на території сучасних етнічних українських земель. У руслі зародження ранньої Української державності передусім почала формуватися територія як одна з найважливіших ознак держави. Далі внаслідок повільного, але неминучого розвитку й ускладнення суспільного виробництва, а також і всього суспільного життя об'єктивно виникали такі соціально необхідні потреби, функції, на реалізацію яких починають зосереджуватися лише окремі члени роду, племені. В цей час починають формуватися спочатку невеликі групи людей, за котрими поступово закріплюються ці «ролі», що здебільшого вже спеціалізуються на вирішенні саме загальних соціальних справ, насамперед: управління — організація, координація діяльності родичів, одноплемінників; координація релігійних вірувань — ритуально-обрядові, релігійні функції; військове керівництво — організація захисту від загарбників тощо.

Утворення об'єднаної Галицько-Волинської держави стало подією великої історичної ваги. На заході Південної Русі виник могутній осередок державності, що за своїми розмірами не поступався Священній Римській імперії. Це докорінно змінило політичну ситуацію в країні: центр політичного та економічного життя Київської Русі фактично перемістився на західноукраїнські землі. Галицько-Волинське князівство відіграло важливу роль не тільки в історії України, але й впливало на розвиток інших європейських держав. Не дарма воно славилось своїми могутніми правителями. Галицько-Волинське князівство існувало рівно півтора століття – з 1199 по 1349 рік. На чолі держави були князі трьох династій – Рюриковичі, П'ясти та Гедиміновичі.

Недаремно літописець називав Романа «великим князем», «царем на Русі», «самодержцем всея Русі», причому слово «самодержець» вперше в літописі

застосовано саме щодо нього. Цей титул, перекладений з грецького титулу візантійських імператорів – автократор, засвідчив зміцнення позиції князя, підпорядкування ним непокірних боярських угруповань. Саме у Рома-на Мстиславича шукав притулку імператор Візантії Олексій III Ангел після захоплення Константинополя хрестоносцями.

Ослаблені золотоординським ігом, українські землі були захоплені сильнішими європейськими державами: Угорщина ще в XI ст. захопила Закарпаття; Литва до 60-70-х років XIV ст. приєднала більшу частину українських земель (Волинь, Лівобережну Україну, Поділля) й утримувала їх до 1569 р.; Польща в сер. XIV ст. захопила Галичину, а з 1569 року до неї перейшли всі литовські володіння в Україні; Молдавія в XIV ст. приєднала українську Буковину (в XVI ст. Молдавія разом з Буковиною потрапила в залежність від Туреччини); Московська держава постає з кінця XV ст. і відразу починає просуватися в українські землі, захопивши вже в кін. XV ст. Чернігово-Сіверщину (Москва заявляє про свої права на всі руські землі, посилаючись на історичну традицію). Більша частина українських земель перебувала на той час у складі Литви та Польщі, тому період і отримав назву - литовсько-польська доба.

Гене́за козацтва була закономірним результатом вікової боротьби осілого землеробського населення зі степовими кочівниками в зоні так званого "Великого кордону", який розділяв європейську і азійську цивілізації. Наявність типологічно подібних соціальних явищ у Болгарії, Угорщині, Трансильванії, Молдові, Хорватії (гайдуки, секеї, ускоки, граничари), Криму, Московії свідчить про певні закономірності організації вільної людності, не обмеженої державними правовими нормами. Всі вони виникли в рамках одного хронологічного періоду (XV-XVI ст.) і мали багато спільних рис внутрішнього устрою, господарських і військових занять, соціального становища.

Водночас подібність українського козацтва до аналогічних явищ не виключала його специфіки та унікальності щодо місця й ролі у вітчизняній історії. Адже еволюція козацтва в Україні сприяла утворенню вищої форми суспільної організації – держави, в формуванні якої воно відіграло провідну роль.

Аналоги козакування на теренах південноукраїнського степу відомі з давніх часів. Серед тюркомовних кочівників у пониззі Дніпра, Південного Бугу та Дністра протягом X-XII ст. постійно проживало слов'янське населення (бродники, берладники). Проте наявні джерела дають підставу стверджувати, що лише з другої половини XV ст. охоронці південного прикордоння й ухадники-промисловці дістали назву козаків.

При цьому вони не виходили за межі своєї становості, не звільнялися від пов'язаних з нею обов'язків. По суті, в литовську добу козацтво виступало у формі побутового явища. Чисельне його зростання і консолідація, зокрема, через організацію Запорозької Січі, привертала увагу властей. Тим паче, що вже в середині XVI ст. на Подніпров'ї та Поділлі козацтво переросло в окрему групу населення з певним видом занять і специфічним способом життя.

Слово "козак" походить з тюркських мов і означає – вільна, озброєна людина. У 1489 р. вперше згадується в письмових джерелах про українських козаків у "Польській хроніці" Бельських, в якій говориться про похід Яна Ольбрахта, сина польського короля Казимира IV, проти татар у Східне Поділля, провідниками в якому були козаки. У 1492 р. у листі великого литовського князя Олександра до кримського хана Манглі-Гирея говориться про козаків, які під Тягинею (сучасні Бендери у Молдові) розбили турецький корабель. Тобто у 80 – 90ті роки XV ст. українське козацтво вже існувало.

Виникнення українського козацтва – це історично-об'єктивний процес.

Навесні 1648 р. в Україні розпочалося народне повстання під проводом Богдана Хмельницького, яке стало подією переломного значення в історії українського народу.

Причинами повстання, яке переросло у Національно-визвольну війну 1648—1657 рр., були зростання та зміцнення феодального землеволодіння, посилення панщини (5—6 днів на тиждень), закріпачення селян, утиски польською адміністрацією міщан та дрібної шляхти. Значно погіршилося становище козацтва, особливо після придушення повстань 1637—1638 рр. та прийняття польським урядом «Ординацій», які ставили його під повний контроль польської влади. Продовжувався наступ католицизму та уніатів на православ'я, українську культуру.

Тож на середину XVII ст. у різних сферах життя українського суспільства виникли гострі суперечності, викликані становищем України у складі Речі Посполитої. Національно-визвольна війна визріла з окремих розрізнених рухів різних соціальних груп, які об'єдналися у всеукраїнське повстання. Русійними силами Визвольної війни стали козацтво, селянство, міщани, нижче православне духовенство, частина дрібної шляхти.

Очолив повстання Б. Хмельницький — видатний політик, полководець, державний діяч. Б. Хмельницький (бл. 1595—1657) народився у родині дрібного православного українського шляхтича на хуторі Суботів під Чигирином (тепер Черкаська область). Навчався спочатку вдома, а потім у монастирській школі у Києві, Львівському єзуїтському колегіумі. Вільно володів польською, російською, латинською та татарською мовами, любив і знав історію. 25-літнім юнаком, як реєстровий козак, разом з батьком брав участь у Цецорській битві 1620 р. Був учасником козацько-селянських повстань 30-х років XVII ст. У 1637 р. недовго обіймав посаду писаря реєстрового війська, а роком пізніше був обраний сотником Чигиринського полку. У 1645—1646 рр. разом із І. Сірком та запорозькими козаками брав участь у Тридцятилітній війні на боці Франції.

Визвольна війна, що спалахнула в середині XVII ст. в українській землях, мала на меті визволення України з-під панування шляхетської Речі Посполитої, створення власної незалежної держави, формування у ній нового соціально-економічного ладу з дрібною (фермерського типу) козацькою власністю на землю.

Війна характеризується переплетінням національно-визвольних та соціальних мотивів. Значну роль відіграло і релігійне протистояння (католицизм — православ'я), оскільки вимоги та цілі окремих суспільних сил приховувались під релігійною оболонкою. Роль лідера виконувало козацтво, під керівництвом якого згуртувалось селянство, міщанство та духовенство. Війна почалася в лютому 1648 р. із захоплення повстанцями Запорозької Січі та обрання гетьманом Війська Запорізького Б.Хмельницького.

За доби Руїни новонароджена в Україні козацька держава значно послабла. З могутньої войовничої сили при Б. Хмельницькому через 20 років після його смерті вона перетворилася на безпорадну жертву внутрішніх чвар, чужоземних вторгнень і поділів. На кінець 1686 р. Україна виявилася поділеною між сусідніми державами, надзвичайно спустошеною. "Через незгоду тодішню, — писав український козацький літописець С. Величко, — козаки всі пропали, самі себе звоювали." За приблизними підрахунками, на середину 60-х років XVII ст. лише Правобережна Україна втратила 65—70 % свого населення.

Українському народу не судилося домогтися створення незалежної соборної держави. Вдалося лише зберегти державні інституції на терені Лівобережжя. Проте в 1687 р. доля подарувала Україні ще одного гетьмана, який намагався відновити її державницьке існування. Це був Іван Мазепа. Саме він після великого Богдана вперше поставив особу гетьмана на рівень державного володаря. Недарма в народі побувала приказка: "Від Богдана до Івана не було гетьмана".

Зміцнення економічної незалежності Запоріжжя та величезний вплив запорожців на формування політичної свідомості українського народу становили потенційну загрозу колоніальній політиці Російської імперії на півдні України. Тому 4-5(15-16).6.1775 за наказом Катерини II російські війська під командуванням генерала П.Текелі зруйнували Запорізьку Січ. 3(14).8.1775 було видано царський маніфест, який офіційно ліквідував запорізьке козацтво. На землях Війська Запорізького було утворено дві губернії — Азовську і Новоросійську. Після скасування гетьманства російський уряд вирішив остаточно ліквідувати існуючі форми військ і місцевого адміністративно-територіального устрою на Лівобережній Україні. 1781 на Лівобережжі було ліквідовано сотенно-полковий устрій. 1781-83 в Україні було утворено Київське, Харківське, Чернігівське, Новгород-Сіверське і Катеринославське намісництва. Паралельно з намісництвами існував поділ на губернії. 1783 указом російської військової колегії на основі лівобережних козацьких полків створювались регулярні карабінерські кавалерійські полки. Таким чином, протягом усього часу перебування українських земель у складі імперії політика рос. уряду була спрямована на ліквідацію традиційного адміністративного устрою України, збереження якого значною мірою сприяло формуванню в українського народу національної свідомості. Експансіоністська політика імперського уряду на південній Україні завершилася приєднанням 1783 Кримського ханства до Російської імперії. Царським указом від 2 лютого 1784 було утворено Таврійську область з центром у Сімферополі. 1783 Азовська і Новоросійська губернія були об'єднані і на їх основі створено Катеринославське намісництво з центром у Кременчуці (з 1789 — у м. Катеринослав).

На початку XIX століття існувало 9 губерній: Київська, Полтавська, Чернігівська, Харківська, Катеринославська, Херсонська, Таврійська, Подільська і Волинська. 1815 до Російської імперії було приєднано Холмщину і Підляшшя, які 1831 увійшли до складу Сідлецької, Люблінської і Гродненської губернії. (див. також Губернія). В I пол. XIX ст. для придушення національно-визвольного руху російський уряд сформував систему військово-адміністративних одиниць — генерал-губернаторств. В Україні було створено чотири генерал-губернаторства: Київське (Київська, Волинська і Подільська губернії), Малоросійське (Полтавська і Чернігівська), Харківське (Харківська і Воронезька), Новоросійське (Катеринославська, Таврійська, Херсонська губернія і Бессарабська область). Вся повнота військової і цивільної влади на території адміністративних одиниць належала генерал-губернатору.

У першій половині XIX ст. волості створювалися лише в тих районах губернії, які були населені державними селянами. Поділ всієї території губернії на волості введений у ході здійснення селянської реформи 1861, що дозволило повсюдно з 1866 встановити чотириступеневу систему управління (центр — губернія — повіт — волость). Зміни кількості та меж волостей протягом другої половини XIX ст. були незначними, та до початку XX ст. волосний поділ набув сталого характеру.

1912 було створено Холмську губернію, до якої увійшла більшість українських земель Королівства Польського. На початку Першої світової війни 1914-18 в результаті Галицької битви 1914 російські війська захопили значну частину західноукраїнських земель. На окупованій території було створено Галицько-Буковинське генерал-губернаторство, яке проіснувало до серпня 1917 (з перервами). Діяльність російських військово-адміністративних органів у Галичині, Буковині і Посянні була спрямована на нищення українського національного життя в усіх його проявах — політичному, релігійному і культурному. Південно степова Україна (Катеринославська, Херсонська, Таврійська губернії).

Українська революція 1917 – 1921 років стала визначальним етапом в історії українського державотворення. У ході революції уперше у новітній історії

український народ утвердив себе як політичну націю і створив незалежну українську державу.

Українська революція 1917–1921 років розпочалася в умовах революційних потрясінь, які охопили Російську імперію у березні 1917-го. Проте вона стала самодостатнім історичним явищем із самобутніми специфічними рисами. Революція носила характер національно- та соціально-визвольний. Ключовим її рушієм був український народ і його політична еліта, що зазнала еволюції від ідей політичної автономії та федерації до усвідомлення необхідності утвердження власної державної незалежності.

Українська революція має чіткі хронологічні рамки. Її нижня часова межа пов'язана зі створенням у березні 1917 року Української Центральної Ради (далі – УЦР) на чолі з Михайлом Грушевським. За короткий час вона перетворилася з представницького органу українського громадського руху на повноцінний парламент Української Народної Республіки (далі – УНР).

Верхня межа Української революції – жовтень–листопад 1921-го, коли масовий антибільшовицький повстанський рух ослаб після поразки Другого Зимового походу армії УНР.

У ході революції український народ уперше в ХХ сторіччі створив незалежну національну державу, яка у формі різних утворень мала всі ознаки незалежної держави: територію, кордони, символи, органи влади, військо, гроші, мову. Вперше після століть бездержавності відбулось об'єднання в одній соборній державі східних і західних українських земель.

Революція була явищем загальноукраїнським. У всіх регіонах країни розвивався національний рух, створювалися та діяли українські органи влади, політичні партії та громадські інституції, відроджувалася культура.

Досвід самостійної соборної України відіграв вирішальну роль у подальшій визвольній боротьбі Українського народу. Розуміння здобутків революції та усвідомлення причин її поразки має стати важливим уроком для сучасної розбудови незалежної України.

Термін “Українська революція” був уведений в обіг самими учасниками подій. Таке означення є в працях Михайла Грушевського, Володимира Винниченка, Симона Петлюри, Дмитра Дорошенка й інших діячів доби. Радянська історіографія викорінювала цю дефініцію, й на події в Україні поширювала поняття “Велика Жовтнева соціалістична революція” та “Громадянська війна”. Усе, що не вписувалося в рамки “генеральної лінії партії”, подавалося як “контрреволюційне” та “буржуазне”. Водночас українські історики в діаспорі досліджували Українську революцію 1917–1921 років. Роботу продовжили вітчизняні науковці в незалежній Україні.

Після Першої світової війни західноукраїнські землі опинилися під владою Польщі, Чехословаччини і Румунії. На той час у Польщі було 6 млн українців, у Чехословаччині - 455 тис, у Румунії - 790 тис. Українці проживали на території 146 тис квадратних кілометрів згаданих держав. До складу Польщі належала Східна Галичина (до 1918 р. була під владою Австро-Угорщини): Львівське, Тернопільське і Станіславське воєводства, а також Західна Волинь, Полісся і Холмщина. До Першої світової війни три останні області були під владою Російської імперії, а після закінчення радянсько-польської війни 1920 р- перейшли під владу Польщі.

Чехословаччині належало Закарпаття (офіційна назва - Підкарпатська Русь). Під владою Румунії були Північна Буковина, придунайські землі (Ізмаїльський, Акерман-ський, Хотинський повіти Бессарабії), а також Смітщина на Закарпатті.

Усі ці українські землі не мали самоврядування, власного автономного устрою. Так, польська влада скасувала Галицький автономний сейм, ліквідувала місцеве самоврядування, функції якого почали виконувати урядові комісари. Конституція Польщі 1921 р. не передбачала права на територіальну автономію українських

земель. Українців звільняли з державних установ, в тому числі і з повітових, а на землях Галичини були поселені понад 200 тис. польських фермерів (осадників). Вчителів-українців зі Східної Галичини переводили на захід, де домінувало польське населення, а студентами Львівського університету мали право стати лише ті громадяни, які дали присягу на вірність Польській державі. Отже, ситуація із самоврядуванням на колишніх українських землях була складною.

Західноукраїнські землі в економічному сенсі перебували у становищі напівколоній. Їх частка в промисловому потенціалі була в три рази меншою, ніж відповідно в загальній території та кількості населення країн-окупантів. Переважна частина жителів цих регіонів (до 80 %) займалася сільським господарством. Процес подолання післявоєнної політичної та економічної кризи на цих територіях був уповільнений. Промислове виробництво у 1924-1928 рр. навіть почало занепадати. У 1913 р. у краї було видобуто 1 млн 114 тис. т нафти, у 1923 р. - 737 тис, у 1926 р. - 796 тис, у 1928 р. - 743 тис, у 1938 р. -- всього 507 тис т. Економіку Західної України, Буковини, Закарпаття влада і економічні структури країн-окупантів розглядали як ринок для збуту своїх не завжди якісних товарів та джерело дешевої сировини і робочої сили.

Смерть Сталіна та хрущовська критика культу злібералізували політичний й інтелектуальний клімат. На Україні виникли або відновили свою діяльність Спілка журналістів, Спілка кінематографістів України. Почали виходити численні нові видання українською мовою. Поряд з реабілітацією діячів культури та літератури, почався інтенсивний розвиток історичних, мовознавчих та літературознавчих досліджень. Найважливішою подією у громадському житті стала поява цілого нового покоління молодих інтелігентів-“шестидесятників”: Ліни Костенко, Дмитра Павличка, Івана Драча, Миколи Вінграновського, Василя Стуса, Ігора та Ірини Калинців, Віталія Коротича, Василя Симоненка, Григора Тютюнника, Василя Шевчука, Івана Дзюби, Вячеслава Чорновола, Євгена Свєрстюка. Ці особи становили нову, непартійну еліту, яка у 1960-1980-х р. стала основним середовищем витворення опозиційних ідей.

Рух “шестидесятників” склав опозицію системі, але опозицію в рамках системи відповідно до тих правил гри, які накидувалися “зверху”. Натомість кінець 1950-х – початок 1960-х років стали свідком появи справді дисидентського руху. У 1958 р. на Західній Україні виникла підпільна партія – Українська робітничо-селянська спілка. Більшість членів цієї організації становили юристи, що позначилося на характері їхніх політичних вимог. Вони вимагали виходу України зі складу Союзу, але пропонували зробити це цілком законним шляхом, як реалізацію конституційного права націй на самовизначення аж до відокремлення від СРСР. Організація була розкрита у січні 1961 р., а її діячів Л.Лук’яненка, І.Кандибу, С.Віруна, В.Луцького, О.Лібовича, Й.Боровницького, І.Кіпиша суворо покарали, в т.ч. Л.Лук’яненка – до розстрілу за зраду Батьківщини (пізніше змінено на 15-річне ув’язнення, яке він відбув повністю). Окрім групи “українських юристів”, у тому ж 1961 році, було розкрито ще дві підпільні організації: “Український національний комітет” та т.зв. “ходорівську групу”.

Усунення Хрущова створило добру можливість для перегляду його освітньої реформи. У 1965 р. міністр освіти Української РСР Ю. Даденков підготовлював республіканську реформу, яка передбачала надання переваги при вступі до вузів тим студентам, які добре знають українську мову; усі суспільні науки повинні були вивчатися українською мовою; українська мова мала стати мовою діловодства; наукові журнали, підручники й посібники мали друкуватися в першу чергу українською мовою і т.п. Реформу Даденкова зупинила “директива з Москви”. Але уже у 1971 р. він вимагав переведення усіх навчальних закладів на території України під безпосереднє управління українського міністерства освіти. Подібні заяви робив й сам Шелест. У 1968 р. у виступі перед студентською молоддю у

Київському університеті, він заявив, що усі нові підручники, які відповідають сучасним умовам, мають друкуватися українською мовою.

Боротьба партійної республіканської еліти за захист своїх прав і привілеїв створила сприятливий ґрунт для зростання національної свідомості. Особливо це помічалось на Східній Україні, в першу чергу у традиційно зрусифікованому середовищі великих міст. Ситуація кінця 1960-х років нагадувала розвиток подій доби “українізації” кінця 1920-х років. Головна відмінність полягала в тому, що сорока роками пізніше у склад Української РСР входили західноукраїнські області, які самі були потужним резервуаром “українізації” Сходу. Автономістична політика Шелеста спричинилася до посилення їхньої ролі в житті республіки. У перші два післявоєнні десятиліття ці області одержували менші капіталовкладення, що тормозило їхній економічний розвиток. Але з середини 1960-х років розмір капіталовкладень у Центрально-Західну і Західну Україну значно зріс. Оскільки ці області були найбільш свідомими під оглядом національної ідентичності, економічний розвиток України у 1960-х роках впливав на зміцнення соціальної бази цієї ідентичності в республіці.

Традиційна радянська політика щодо інтелігенції передбачала нещадну розправу з тими, хто не бажав йти на компроміс з політичною системою, і відносно ліберальну поставу до них, хто цей компроміс сприймав. Однак у 1970-ті – 1980-ті роки, після згорання хрущовської відлиги, рамки можливого компромісу сильно звужилися. Це означало, що своїми репресіями влада потенційно вела до посилення дисидентського руху, адже кількість заборонених видів діяльності зростала.

Особливо характерним було становище в Україні, де будь-який вияв патріотизму трактувався як націоналізм. Репресії проти іншодумства набрали тут вражаючого масштабу, перетворивши, за словом Василя Стуса, ціле покоління молоді української інтелігенції в покоління політичних в'язнів.

Кінець 1989 р. - перша половина 1990 р. пройшли під знаком нових моральних перемог опозиції. 28 жовтня 1989 р. Верховна Рада Української РСР, у відповідь на аналогічні заходи у сусідніх республіках, прийняла закон про державність української мови. 1 грудня 1989 р., під час візиту Горбачова до Ватикану, оголошено легалізацію Української греко-католицької церкви. 21 січня 1990 р. на честь відзначення Акту про злуку (22 січня 1919 р.) Рух організував “живий ланцюг” між Львовом і Києвом – акцію, яка зібрала, за різними оцінками, від 400 тис. до 3 млн. чол.

Події 1989 р. і початку 1990 р. створювали враження, що український рух досяг необхідної критичної маси, і що тепер його найближчим завданням є завоювання політичної влади у республіці. Можливість легального приходу до влади відкрилася після прийняття наприкінці жовтня 1989 р. Верховною Радою Української РСР рішення про проведення безпосередніх змагальних виборів (на кожне місце мали кандидувати не менше двох осіб) до Рад усіх рівнів.

Однак результати березневих виборів 1990 р. стали розчаруванням для демократичної опозиції. Їй вдалося завоювати лише четверту частину всіх місць у парламенті. Найкращими були результати в Галичині, де демократи виграли 47 із 43 місць. У Центральній Україні вони одержали половину голосів. Натомість у Східній і Південній Україні, за винятком деяких великих міст, як от Донецьк і Харків, Демократичний блок зазнав поразки.

Вибори 1990 р. показали, що КПУ втратила свою монополію на владу в Україні, але опозиція є не достатньо сильною, що перебрати цю владу у свої руки. Головою Верховної Ради 4 червня було вибрано Івашка. Комуністично-номенклатурне ядро об'єдналося у групу “За суверенну Радянську Україну” (лідер – Олександр Мороз), становило більшість (239 із загального числа 442 депутатів). Їй протистояло об'єднання більшості демократичних й декількох незалежних депутатів під назвою

“Народна Рада” (голова – Ігор Юхновський, чисельність 115-133 чол.). Хоча “Народна Рада” становила меншість, їй нерідно вдавалося проводити свої рішення, уміло використовуючи різні методи парламентської боротьби – від бойкоту засідань до перетягання на свою сторону ціною далекойдучих компромісів “незалежних” і пореформаторськи настроєних кандидатів. З другого боку, “група 239” не чула себе цілком певно як перед лицем постійного тиску знизу, так і в результаті послаблення позицій партійної номенклатури у сусідніх республіках, у першу чергу – в Росії й балтійських країнах.

В умовах такої нестійкої рівноваги кожна нова зміна у політичному житті Союзу й України могла мати далекойдуче значення. Величезного удару політичній репутації українських комуністів мало раптове відкликання Івашка в Москву на посаду заступника генерального секретаря ЦК КПРС. У зв'язку з цим 11 липня 1990 р. він покинув пост Голови Верховної Ради Української РСР. Всього через п'ять днів – 16 липня 1990 р. Верховна Рада Української РСР прийняла Декларацію про державний суверенітет України вслід за аналогічним рішенням Верховної Ради Російської РФСР (11 червня 1990 р.).

Процес державотворення в Україні на відміну від інших країн, котрі постали перед аналогічними проблемами в кінці 80-х - на початку 90-х років, проходив у специфічних умовах і визначався своїми особливостями. Пізнання цього вкрай важливе тому, що по-перше, стають зрозумілими причини сьогочасних проблем нашого розвитку, по-друге, тому, що більш чіткими бачаться шляхи, політичні рішення та економічні важелі, котрі дійсно можуть забезпечити вихід Української держави з економічної кризи та політичної нестабільності, в яких вона перебуває з моменту свого утворення.

Наше з вами сьогодення - це період переходу від тоталітарно-комуністичного режиму до демократичної, незалежної, правової держави. Як свідчить досвід багатьох країн Центральної та Східної Європи, бажано все зробити для того, щоб цей період був якомога коротшим, щоб якомога швидше суспільство звільнялося від рудиментів комуністичної системи і переходило на сучасні ринкові рейки. Україна, на жаль, поки не зуміла зробити цього. І саме тут слід шукати основну причину чи не всіх сьогоднішніх негараздів.

Чому ж так сталося? На це існувало багато чинників. Інколи складається враження, що процеси кінця 80-х - початку 90-х років заскочили наше суспільство дещо зненацька. Швидкий прорив України до національного суверенітету та державної незалежності породив серед значної частини тогочасної політичної еліти почуття надмірної впевненості у власних силах та можливостях.

Суспільство опинилося в стані чи не масової політичної та економічної ейфорії. Але "медовий місяць" незалежності України явно затягнувся. Ставало дедалі очевиднішим, що слід переходити до розв'язання практичних завдань, пов'язаних зі створенням Української держави. А до цього, як показали подальші події, керівництво держави не було готове. І не тільки з власної вини: прорив до суверенності та незалежності, розпочатий за Президента Л. Кравчука, значною мірою здійснювався на фоні психологічної, професійної та концептуальної невідповідності усіх державних структур до роботи в умовах, котрі відрізнялися від тих, які практикувалися за радянської доби.

Виховані попередньою системою кадри з їхнім досвідом "соціалістичного господарювання" постали перед дилемою: або одночасно і вчитися, і працювати над створенням сучасної держави з сучасною політичною та економічною системою, або працювати приблизно так, як за старих часів. Судячи з сучасного стану українського суспільства, зокрема його економіки, владі так і не вдалося знайти оптимального розв'язання проблеми кадрів, а саме від них значною мірою залежить успіх будь-якої справи. Наслідки цього продовжують справляти свій негативний вплив практично на всі сфери нашого життя.

Серйозною перепоною на шляху розгортання державотворчих процесів залишається те, що в суспільстві, політичних партіях і рухах і досі немає згоди щодо того, яке суспільство ми будемо. Українська національна ідея як об'єднуюча не є загально визнаною. Гострота проблем, з якими стикнулася наша держава в перші роки свого існування, поглиблювалась економічною кризою, катастрофічним падінням промислового та сільськогосподарського виробництва. При цьому зусилля політичного керівництва значною мірою витрачалися не на негайне подолання цих явищ, а на полеміку та між-партійні чвари. Робилися, зокрема, спроби довести, що криза економіки та її наслідки є результатом переходу до ринкової системи, відмови від радянського досвіду господарювання, нарешті, результатом розпаду СРСР та розриву економічних зв'язків між його колишніми республіками.

Таке пояснення не витримує серйозної критики. Насамперед Україна не здійснила перехід до ринкової системи господарювання, до цього нам, на жаль, ще далеко. Ми вкрай повільно рухаємося в цьому напрямку - і саме в цьому одна з причин нинішньої соціальної та економічної кризи. Що ж до радянського "досвіду", куди нас хочуть повернути ліво-комуністичні сили, то він добре відомий в усьому світі. Саме він створив економіку імперії, котра перестала існувати не в результаті воєн чи інших зовнішніх загроз, а внаслідок внутрішнього самознищення.

СРСР зник із карти світу, але за довгі десятиліття режим зробив усе можливе для того, щоб проблеми, створені ним, залишилися і долалися іншими, в тому числі Україною - з її величезним, але малоефективним економічним потенціалом

ЛЕКЦІЙНЕ ЗАНЯТТЯ 2

Українська культура: зародження, основні прояви. (2 год.)

План

- 1.Періодизація, джерельна база, методологічні принципи вивчення історії української культури.
2. Культура Київської Русі, Галицько-Волинського Князівства
3. Українська культура XIV – першої половини XVII ст
4. Культура українського народу в другій половині XVII – XVIII ст
5. Українська культура XIX – початку XX ст
6. Українська культура доби Першої світової війни, революції та громадянської війни 1917 – початку 1920-х рр.
- 7.Українська культура в міжвоєнний період
8. Українська культура в роки Другої світової війни
9. Культурне життя української еміграції
10. Українська культура на межі тисячоліть

Рекомендована література ***Основна***

1. Бойко О.Д. Історія України: Посібник. Київ, 2001. 656 с.
2. Бокань В.А., Польовий Л.П. Історія культури України: Навч. посіб. /Міжрегіональна академія управління персоналом. 2-е вид., доп. Київ, 2001. 256 с.
3. Греченко В.А., Чорний І.В., Кушнерук В.А., Режко В.А. Історія світової та української культури: Підруч. для вищ. закл. освіти. Київ:, 2002. 464 с.

4. Дещинський А. Є., Терський С. В., Зінкевич Р. Д., Денісов Я. Я. Історія української та зарубіжної культури: підручник для студ. вищих навч. закл. Львів, 2008. 252 с.
5. Євтух В.Б., Трощинський В.П., Попок А.А. Закордонне українство: Навч. посіб. / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка; Національна академія держ. управління при Президенті України; Центр сучасного суспільства. Київ, 2005. 308 с.
6. Кордон М.В. Українська та зарубіжна культура: Курс лекцій. Київ, 2005. 584 с.
7. Литвин В.І. Історія України: Підручник. Київ, 2006. 728 с.
8. Мисечко А.І. Українська діаспора: Навч.-метод. посіб. О.: Астропринт, 2002. 68с.
9. Русанівський В.М., Вервес Г.Д., Гончаренко М.В., Ісаєвич Я. Д., Колак М. П. Культура українського народу: Навч. посібн. Київ, 1994. 268 с.

Додаткова

1. Економіка знань: виклики глобалізації та Україна. Під заг. ред. А.С. Гальчинського, С.В. Львовичкіна, В.П. Семиноженка. Київ, 2004. 261 с.
2. Згуровський М., Якименко Ю. Болонський процес і його вплив на вищу технічну освіту // Наука та інновації. Т. 2. №1. 2006. С. 15-17.
3. Інноваційно-технологічний розвиток України: стан, проблеми, стратегічні перспективи: Аналітичні матеріали до парламентських слухань / За ред. Л.І. Федулової та Г.О. Андрощука. ІЕП НАН України. Київ, 2009. 196 с.
4. Колодюк А.В. Національна стратегія інформаційного суспільства необхідність, переваги та стан щодо запровадження в Україні // www.in.org.ua.
5. Маліцький Б.А. Сучасний стан наукової сфери України та нова стратегічна доктрина її розвитку // Наука та наукознавство. 2006. № 2. С.16-32.
6. Науково – освітній потенціал нації: погляд у XXI століття / Авт. кол. В. Литвин (керівник), В. Андрущенко, С. Довгий та ін. Кн. 2. Київ, 2003. 672 с.
7. Україна у вимірі економіки знань / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця. – Київ, 2006. 592 с.
8. Українське суспільство 1992 – 2007. Соціологічний моніторинг/ За ред. В. Ворони, М. Шульги. Київ, 2007. 544 с.

Поняття «культура» надзвичайно часто вживається як у науковій літературі, засобах масової комунікації, так і у повсякденному житті. Вітчизняні та зарубіжні культурологи стверджують, що існує майже півтисячі дефініцій даного поняття, що уже само по собі є, принаймні, свідченням неповноти кожного із запропонованих науковцями визначень.

Слово «культура» латинського походження (cultura). У Стародавньому світі воно використовувалося для позначення обробки ґрунту, вирощування й догляду рослин і тварин, а також виховання людини, а згодом – означало вироблення правил поведінки, набуття знань, удосконалення мови. Ряд вчених і філософів культуру зводили до духовного життя, вживаючи поняття «гуманітарна культура», «культура виховання», «моральна культура», «культурний простір» тощо.

Питання української культури покликане виконувати, водночас із пізнавальною дуже важливу культурно-виховну функцію, залучати до гуманістичних духовних цінностей як власного народу, так і всього людства. Значущість вивчення курсу особливо зростає у зв'язку з актуалізацією патріотичного, морального, естетичного виховання та формування гуманістичного світогляду молодого покоління громадян України.

Щоб збагнути суть і закономірності розвитку культури первісного суспільства, передусім потрібно засвоїти досить складну його періодизацію. Нині склалися декілька її видів, зокрема, археологічна, культурно-цивілізаційна та історична.

Виокремлюють кілька періодів первісної доби: кам'яний, мідний, бронзовий, залізний. Цій добі відповідає первісна культура, яка розвивалася в умовах первісного ладу.

Культура Київської держави – яскраве та багатогранне явище, що стало наслідком тривалого процесу внутрішнього розвитку східнослов'янського суспільства і увібрало все краще від своїх слов'янських предків та від світової цивілізації. В історії Київської Русі умовно можна виділити дві культурні

епохи:

1) дохристиянська;

2) після запровадження християнства в 988 р.

Виключно вагомою є те, що культурогенез та державотворення на заселених східними слов'янами землях йшли о тій порі рука в руку. Вони зумовлювались внутрішніми причинами, відбувалися без примусу і обмежень із зовні та йшли природним шляхом. Високий злет культури Київської Русі був зумовлений суттєвими зрушеннями у різних сферах суспільного життя – розвитком феодальних відносин, становленням давньоруської державності, відокремленням ремесла від сільського господарства, виникненням міст, пожвавленням торгівлі, активізацією та розширенням міжнародних контактів, запровадженням християнства та ін.

Динамічний розвиток Руської держави вже наприкінці X ст. приніс сюди і державну релігію, і писемність, і містобудування, тобто усі ознаки «цивілізації». Загалом культурний розвиток Київської Русі IX –XIII ст. знаходився на високому, європейському рівні.

Культура Давньоруської держави посідала значне місце в культурному житті Європи й активно впливала на процеси розвитку європейської і світової культури. Вона виступала як частина єдиної середньовічної цивілізації, підпорядкована тим закономірностям, які були властиві останній, незалежно від національних особливостей та специфіки.

У культурі галицько-волинської доби ще виразніше, ніж раніше, спостерігається оригінальне поєднання слов'янської спадщини і нових рис, зумовлених зв'язками з Візантією, Західною і Центральною Європою, країнами Сходу. Князівству належить почесне місце у формуванні української культури, в зміцненні її зв'язків з культурами інших народів. Протягом століть у важкі часи панування іноземних держав українські діячі літератури, мистецтва, освіти звертались до спадщини минулих епох, в тому числі і до доби Галицько-Волинського князівства.

Динамічний розвиток Руської держави вже наприкінці X ст. приніс сюди і державну релігію, і писемність, і містобудування, тобто усі ознаки «цивілізації». Загалом культурний розвиток Київської Русі IX –XIII ст. знаходився на високому, європейському рівні.

Культура Давньоруської держави посідала значне місце в культурному житті Європи й активно впливала на процеси розвитку європейської і світової культури. Вона виступала як частина єдиної середньовічної цивілізації, підпорядкована тим закономірностям, які були властиві останній, незалежно від національних особливостей та специфіки.

У культурі галицько-волинської доби ще виразніше, ніж раніше, спостерігається оригінальне поєднання слов'янської спадщини і нових рис, зумовлених зв'язками з Візантією, Західною і Центральною Європою, країнами Сходу. Князівству належить почесне місце у формуванні української культури, в зміцненні її зв'язків з культурами інших народів. Протягом століть у важкі часи панування іноземних держав українські діячі літератури, мистецтва, освіти звертались до спадщини минулих епох, в тому числі і до доби Галицько-Волинського князівства.

Приєднання українських земель до Великого князівства Литовського ознаменувало новий період у розвитку української культури, зокрема освіти, шкільництва та науки. Тогочасна українська (руська) мова стала державною мовою діловодства, дипломатії, приватного листування.

Значний вплив на національно-культурне піднесення українців цього періоду справили ідеї Гуманізму та Реформації. Всупереч світоглядній системі середньовічного суспільства, в основі якої був бог, гуманісти переносять увагу безпосередньо на людину, її місце в світі. Людське щастя гуманісти вбачали в особистій свободі й освіченості людини, справедливому устрої суспільства. Одночасно пробуджується інтерес до рідної мови, культури, історії, з'являється гостра потреба в освіті та наукових знаннях. Розвиткові освіти у XIV – XV ст. сприяли великі церкви й монастирі. Духовна культура України все далі відходить від середньовічних теологічних настанов, відкриває шлях для поширення

світської культури. Насамперед це виразилося в:

- * широкому залученні народної розмовної мови до процесу творення духовних цінностей;

- * відродженні літературних традицій Київської Русі;

- * творчому використанні культурних надбань Західної Європи.

З XIII – XIV ст. через Польщу та Литву посилюється західноєвропейський вплив.

У XIV – першій половині XVII ст. культура України є складовою історії українського народу, який у тяжкій боротьбі за свою свободу і незалежність зумів не тільки зберегти існуючі, а й створити нові національні культурні надбання. Україна пережила справжнє національно-культурне піднесення. Цьому сприяли такі фактори: відхід від середньовічних канонів; поширення ідей просвітництва; поширення ідей Гуманізму, Реформації та Контрреформації; зростання ролі і значення козацтва; діяльність братств; створення і розвиток власної системи освітніх закладів, друкарень, що стали носіями наукових знань; збереження традицій часів Київської Русі. Все це сприяло появі освічених людей, проникненню технічного прогресу в матеріальне виробництво і військову справу.

Другою після княжих часів добою розвитку українського мистецтва і культури в цілому, їх золотим віком треба вважати XVII-XVIII ст. – часи, коли українське козацтво в боротьбі зі своїми / сусідами виборює фактичну незалежність України. Живучи спільним мистецько-культурним життям із Західною Європою, Україна й на цей раз переймає новий напрям – стиль бароко. Нові умови життя та соціального устрою з вищою верствою заможної козацької старшини створили інші потреби, ставили нові вимоги – так само, як це було і в цілій Європі. Спокійні, врівноважені, логічні форми ренесансу, що орієнтувався на чисті форми античності, вже не задовольняли сучасного смаку. Для розкішного, гучного життя доби бароко потрібні були більш пишні, багатші, більш показні форми, просякнуті пафосом, надприродністю, спіритуалізмом. Замість колишньої краси відтепер протиставляють силу, проти спокою – рух, замість гармонії – боротьбу.

Хоч зразки бароко приходили до нас із Західної Європи, переважно з Італії та Німеччини, власною творчістю українського народу, що відтепер був пробуджений до нового вільного життя, бароковий стиль набуває своєрідних, оригінальних форм, що має в світовій літературі заслужену назву осібного українського або «козацького»

бароко. На культурний розвиток України XVII-XVIII ст. суттєво вплинула і Національно-визвольна війна українського народу під проводом Б. Хмельницького.

Другу половину XVII ст. можна вважати золотим віком української культури. В цей час під впливом західноєвропейського бароко зароджується українське козацьке бароко. Кульмінаційним часом розвитку цього стилю – пишного, урочистого – стала доба Мазепи – великого мецената і фундатора низки пишних храмів. Натомість пізніший період, пов'язаний із інкорпорацією українських земель до складу Російської імперії та політикою русифікації, загалом негативно позначився на культурному житті українського народу.

Протягом першої половини XIX ст. культурна праця української інтелігенції розвивалася у таких трьох основних напрямках:

- * збирання історичних документів, фольклору, старожитностей;
- * відродження національної мови, активне впровадження її в літературу, освіту, театр;
- * створення політичних організацій, одним із завдань яких була пропаганда національної незалежності.

Національне відродження в галузі літературі пов'язане із творчістю І.Котляревського, автора поеми «Енеїда» – першого твору нової української літератури. З появою творів Котляревського українська мова завоювала право на своє існування. Вона збагачувалася творчими здобутками у прозі, поезії, драматургії, публіцистиці. Основоположником художньої прози нової української літератури був Г.Квітка-Основ'яненко. Антикріпосницькими ідеями пройняті його роман «Пан Халявський», повісті «Українські дипломати», «Життя і пригоди Петра Столбикова». Окремі його твори («Маруся», «Сердешна Оксана», «Козир-дівка», «Сватання на Гончарівці») є гостро психологічними, витриманими у сентиментальних тонах. В цей же час в українську літературу приходять українські письменники та поети-романтики Є.Гребінка, Л.Боровиковський, М.Костомаров, А.Метлинський, М.Шашкевич, Т.Шевченко та ін.

Розвиток культури у період Першої світової війни та революції 1917-1920 рр. був тісно пов'язаний з усіма сторонами життя українського суспільства, з особливостями його соціально-економічного та політичного розвитку. На початку XX ст. людство вступило в якісно новий етап свого розвитку. Відчутно посилилась єдність світу, взаємозалежність народів та держав і водночас загострилися міждержавні протиріччя, різко зростала загроза світового конфлікту. Розвиток поліграфії, поява телефону, радіо, кіносилили інтенсивність інформаційного обміну, заклали основи індустріалізації культури.

Протягом 1917 – 1920 рр. державні органи влади, громадські, культурні організації здійснили радикальні перетворення на шляху створення національної системи освіти та науки, ліквідації неписьменності серед дорослого населення, формування української видавничої справи, театрального та образотворчого мистецтва, налагодження охорони пам'яток культури. За ці роки було розбудовано розгалужену мережу бібліотек, клубів, будинків культури, «Просвіт», з'явилися кінотеатри. На державний законодавчий рівень винесено проблему створення належних умов для розвитку культури національних меншин. Основи, закладені в культурному будівництві в 1917 – 1920 рр., дали можливість у наступні роки підняти українську культуру на якісно новий рівень, який увійшов в історію під назвою «український Ренесанс». До цього слід також додати, що зміни у сфері культурного будівництва протягом періоду Української революції були складовою подібних загальноєвропейських культурних процесів, характерних насамперед для новоутворених національних держав, які з'явилися після закінчення Першої світової війни внаслідок національно-визвольної боротьби та розпаду імперій.

Громадянська війна і затвердження радянської влади в Україні супроводжувались розрухою, голодом, руйнацією економіки та сплеском масового

невдоволення. За цих умов комуністична влада стала на шлях проведення реформ у економічній, військовій, національній сферах. 21 березня 1921 р. на X з'їзді РКП(б) було оголошено про перехід до Нової економічної політики, яка передбачала скасування урядового контролю над внутрішньою торгівлею, запровадження фіксованого податку на сільськогосподарську продукцію, стимулювання розвитку сільського господарства і торгівлі. За умов НЕПу дрібні і середні виробництва, сфера послуг повертались колишнім власникам, вживались заходи для заохочення іноземних інвестицій. Нові умови позначились позитивними змінами й певними досягненнями в економіці. Українці стали миритися з радянською владою, на яку раніше дивились з недовірою.

Реформування торкнулося й сфери національного життя. В квітні 1923 р. XII з'їзд РКП(б) проголосив політику коренізації, суть якої полягала в заохочуванні розвитку національних культур в інтересах зміцнення більшовицької влади.

Основними напрямками політики коренізації були:

- * підготовка, виховання й висування кадрів корінної національності – передусім у партійний апарат і державні органи;
- * формування національної за формою, але інтернаціональної за змістом культури шляхом розвитку закладів освіти, культури, преси, книговидавничої справи національними мовами тощо.

Україна в ході Другої світової війни зазнала великих втрат. На фронтах і на окупованій території загинуло близько 18% населення республіки. По Україні двічі прокотився вогнений вал війни – спочатку на схід, а вже потім у зворотному напрямі на захід. Унаслідок тактики «спаленої війни», що її провадили під час відступу німецько-фашистські загарбники, республіка втратила майже 70% промислового й сільськогосподарського потенціалу.

Відродження культурного життя в Україні у повоєнні роки були пов'язані з великими труднощами. В умовах відновлення важкої промисловості й нарощування військового потенціалу, коштів на соціально-культурну сферу катастрофічно бракувало. Війна продовжила процес деформування духовного життя в Україні, послабила гуманістичні ідеали, посилила жорстокість, завдала непоправної шкоди не тільки матеріальній базі культури, але й забрала життя тисяч учителів культурно-освітніх працівників, діячів науки, літератури і мистецтва. Вкрай негативний вплив на духовність суспільства справляв і тоталітарний режим, культ особи Сталіна. Продовжувалися репресії, які охопили багатьох учених, митців, сіяли жах у народі, формували рабську психологію. Після війни починається відновлення системи народної освіти.

Історія українського народу, його культура у другій половині 1940-х – 1980-х рр. була надзвичайно складною, часом, з величезними негативними наслідками Чорнобильської катастрофи для майбутніх поколінь. Поряд з цим в історії було багато радісних і світлих сторінок життя. Були великі прорахунки, але були й великі здобутки. Все це треба знати й пам'ятати. У цьому контексті слухними уявляються думки Пантелеймона Куліша про історію, як науку, для життя людей: «Історію неможливо змінити. Треба тільки мати відвагу знати її правду. Лише тоді можна змінити нинішню жорстоку реальність». Культура – неначе вічна золота нитка історії, що з'єднує покоління, епохи, часи і спрямована в майбутнє. Спільна турбота про неї – живодайна.

У залежності від причин, які породжують еміграцію, вона поділяється на два основні типи: економічну та політичну. На відміну від добровільної за своїм характером економічної еміграції, політична здійснюється, як правило, примусово – під тиском держави, правлячого режиму, окупаційної влади тощо. Разом з тим і економічна, і політична еміграції – результат свідомого вибору людини. Еміграції розрізняють також за кількістю людей, що виїжджають з даної країни. Коли йдеться

про десятки і сотні тисяч, такі еміграції підпадають під категорію масових. Для українського народу були характерні обидва типи еміграції.

Протягом десятиліть у діаспорі нагромаджено значний духовнокультурний потенціал, створено чималі наукові, літературні, художні цінності. Там працювали і працюють багато видатних українських науковців, письменників, митців. За далеко неповною статистикою, у країнах Заходу проживає понад 5 млн. громадян українського походження, а в межах пострадянського простору – до 10 млн. осіб. Українські емігранти змогли зберегти свою національну ідентичність завдяки потужній праці на ниві культури. Представники української інтелігенції будували школи, «Просвіти», читальні, церкви і церковні громади, засновували часописи, друкували книжки.

Прийнято розрізняти чотири хвилі масового переселення українців за кордон:

- * перша – з останньої чверті XIX ст. до початку Першої світової війни;
- * друга – період між світовими війнами XX ст.;
- * третя – період після Другої світової війни;
- * четверта – з 1990-х років і до сьогодні.

Чи були переселення українців за кордон до цих чотирьох хвиль? Безперечно були, що обумовлено активними політичними, економічними та ін. контактами України з ближніми і дальніми країнами, але масові переселення, як правило, не спостерігалися. Так, ще в XVII ст. багато не-католиків (у тому числі й українці) внаслідок жорстких релігійних вимог влади переїхали з Польщі до Голандії, Німеччини, Англії, Франції. В армії Джорджа Вашингтона зустрічалися характерні українські прізвища – Петро Полин, Іван Мох, Іван Оттаман тощо, у армії Симона Болівара поручиком служив Михайло Скибицький, людина непересічна, освічена й талановита – за мужність і героїзм він був нагороджений орденом «Бюсто де Лібертадор» і входив до складу групи по розробці проекту каналу між Тихим та Атлантичним океанами, після повернення ж на Батьківщину цар Микола I відправив його на заслання. Загальновідомим фактом є перебування частини українських козаків-запорожців за Дунаєм після Полтавської битви. Вона вважається першою політичною еміграцією українців – т.зв «мазепинців». Але попри ці та інші яскраві факти все ж масові переселення українців за кордон починаються тільки в другій половині – наприкінці XIX ст.

Небезпідставно вважається, що культура – це насамперед пам'ять народу, тому вона завжди пов'язана з історією, завжди передбачає неперервність духовного, інтелектуального життя людини, суспільства і всього людства. Піднесення культури здійснюється у двох напрямках: відновлення втраченого, раніше викресленого із народної скарбниці, а також творення нових матеріальних і духовних цінностей. Тому суть культури можна збагнути як невідпинний процес взаємообміну, в ході якого люди вдосконалюють та поповнюють свої знання та вміння шляхом засвоєння створеного попередниками та власною творчістю, збагачують культурну скарбницю свого народу, а в ідеалі – й людства. Нові об'єктивні умови початку XXI ст. – трансформація наукової системи із регіональної в національну, перехід до ринкових відносин, відкритість країни перед світом та її незахищеність від зовнішнього технологічного і культурного вторгнення, вплив глобальної світової кризи – зумовили необхідність вироблення нової функціональної парадигми, на основі якої має функціонувати науковий потенціал країни.

Створюючи глобальний ринок інформаційної системи, комп'ютерна мережа є і фактором, і одночасно причиною глобалізації. З допомогою Інтернету можна легко розвивати світові мережі наукових досліджень, об'єднувати вчених і дослідників світу для обміну базами даних і результатами досліджень, проводити онлайн-конференції та здійснювати спільні дослідження тощо. Основана на ІКТ технічна і професійна освіта також є тією сферою, яка може сприяти низьковитратній освіті у

різних галузях. Потреба у високоякісному швидкому доступі до Інтернету невпинно зростає. Дослідники припускають, що, можливо, через деякий час технічна основа Інтернету, яка невпинно удосконалюється, матиме інші форми. Але для населення планети глобальний інформаційний простір є такою звичайною річчю, як і інші досягнення цивілізації.

Українські вчені були одними із перших серед тих, хто передбачав глобальні наслідки для людства від появи і розповсюдження інформаційних технологій. Завдяки дослідженням академіка В.Глушкова та представників його школи розроблялися такі напрями інформатизації, як облік, фінансово-кредитна система, сфери державного управління, соціальна, освітня, охорони здоров'я, наукові дослідження та ін. Українські науковці були серед безперечних світових ідеологів створення глобального інформаційного простору.

На жаль, впродовж двох останніх десятиліть Україна, зберігаючи потенційні можливості для прориву на ринку інформаційних технологій, не змогла зберегти та примножити передові позиції у розвитку інформатизації суспільства й нині за цими показниками значно відстає від багатьох провідних країн. Хоча останніми роками сталися значні зрушення у галузі телекомунікацій, сфері мобільного зв'язку, наданні деяких Інтернет-послуг, Україна у 2008 р. за кількістю користувачів Інтернету на 100 тис. жителів посідала 85-те місце серед 104 країн світу та 81-ше за кількістю абонентів мобільного зв'язку, що свідчить про низький рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій в Україні. Проте інвестування у телекомунікаційну галузь останніми роками дещо поліпшується.

Сучасний гуманітарний простір є складною системою, головними конструктивними елементами якої є, насамперед, освіта, наука, релігія, культурна сфера та інформаційний простір. Від стану розвинутої освіти, науки інформаційно-комунікаційних технологій залежить інноватика, а відтак, конкурентоспроможність економіки, життєвість та добробут нації.

Аналіз проблем, що накопичилися у різних сферах реалізації державної культурної політики, дає можливість визначити ймовірні стратегічні напрями їх розв'язання:

- * належне збереження й розвиток національної культурної спадщини, перетворення її на реальний чинник соціально-економічного розвитку суспільства;
- * формування громадянського суспільства як сукупності відносин та інституцій, що мають розвиватися у соціально-політичній та культурній сферах відносно незалежно, автономно від державної влади;
- * сприяння створенню цілісного мовно-культурного простору, наповнення його різноманітним національним культурним продуктом;
- * інтеграція української культури до світового культурного простору, формування культурно-мистецькими засобами позитивного іміджу України у світі.

Аналіз світових процесів та досвіду реформування українського суспільства за роки незалежного розвитку свідчить, що саме культура та науково-освітній потенціал здатні допомогти подоланню негативних кризових явищ, а виховання особистості цінностями загальнолюдської культури призводить до соціально-економічного оздоровлення суспільства. Загальна культура суспільства справедливо вважається важливим чинником національної безпеки, запобігаючи таким негативним проявам, як культ насильства, політичний екстремізм, ксенофобія, злочинність та моральна деградація. При цьому особливої уваги і турботи вимагає духовне виховання молоді, формування в неї високих естетичних та етичних запитів.

Тематичний план лекційних занять з основної дисципліни «Історія України і українська культура»

№ /п	Тема	Лекції
1	Формування української держави (IX-XXIст.). Основні етапи розвитку української державності та їх значення.	2
2	Українська культура: зародження, основні прояви	2
	УСЬОГО ГОДИН	4

Основні поняття та терміни

Абсолютизм (лат. absolutus - необмежений) - форма державного правління, за якої верховна влада повністю належить монархові (імператору, царю, королю тощо).

Абстракціонізм (лат. abstractus - відокремлений, відірваний) - напрям у модерністському мистецтві ХХ ст., що цілком відмовляється від реалістичного зображення предметів і явищ.

Абстракція - мислене відокремлення окремих властивостей предметів і перетворення їх у самостійні об'єкти (наприклад, електропровідність, твердість, вартість і т. п.). Більшість наукових понять утворені в такий спосіб.

Авангардизм (фр. Avante -garde - передовий загін) - узагальнюючий термін для позначення новаторських напрямів у художній культурі ХХ ст., для яких характерний пошук нових, нетрадиційних засобів вираження.

Автохтонний - місцевий, приналежний за походженням до певної території.

Академія - найменування наукових організацій, чи установ, академій наук, а також навчальних закладів. Слово "академія" походить від назви філософської школи, що була створена Платоном близько 395 р. до н.е. і розташовувалася в маслинному гаї біля Афін, названої на честь героя Академа.

Альманах - неперіодична літературна збірка творів різних авторів.

Альтруїзм - моральний принцип, в основі якого лежить бажання блага іншому; альтруїзм протилежний егоїзму.

Ампір (від франц. empire - імперія) - стиль в архітектурі та декоративному мистецтві, який виник наприкінці ХVIII - на початку ХІХ у Франції при Наполеоні І, служив втіленню ідей державної могутності, заснований на наслідуванні античних зразків.

Анімізм (від лат. anima - душа, дух) - уявлення про душу, в основі якого лежить уявлення про природу як живу основу; одухотворення неживої природи.

Антропогенез - процес формування людини, переходу від тварини до розумної істоти.

Антропотеокосмізм - нероздільність людської, божественної і природної сфер діяльності; сприйняття світу як ніким не створеного, світу - як вічно живого вогню. Таке світосприйняття було характерним для світогляду стародавніх слов'ян.

Антропоцентризм (грец. бнісщрпт - людина і лат. centrum - центр) - різновидність телеології, філософське вчення, за яким людина є центром Всесвіту і метою всіх подій, які в ньому відбуваються, що вона створена богом "за своїм образом і подобою". Це також принцип, відповідно до якого людина є завершенням еволюції світобудови. Сам термін був вперше вжитий в добу Відродження. Суть його полягає в тому, що центр Всесвіту переноситься від проблем світобачення до конкретних проблем людини.

Архетип (гр. arche - початок і typos - образ) - прообраз, початкова форма, зразок, модель культурно значимої дії, відносин, процесу, що передається від покоління до покоління на несвідомому рівні. Архетипи становлять результат історичного розвитку людства.

Аскетизм - моральне вчення, яке пропагує крайнє обмеження потреб людини, відмову від життєвих благ. Протилежне гедонізму.

Балада - ліро-епічний пісенний твір з гостро драматичним сюжетом, що виражає з точки зору народної моралі трагічні конфлікти, породжені надзвичайними чи фантастичними подіями, вчинками та фатальними збігами обставин в особистому, сімейному чи суспільному житті звичайних людей.

Барельєф (фр. bas - низький і фр. relief) - скульптурна композиція виконана на площині і пов'язана з тлом. Відповідно до висоти розрізняють високий рельєф (горельєф) і низький (барельєф або плоскорізьба).

Бароко (від італ. barocco - вигадливий, дивний) - мистецький та архітектурний напрям, який зародився в Італії та Іспанії у середині XVI ст., поширився на інші європейські країни, існував протягом XIV - XV ст., для якого характерні грандіозність, декоративна пишність, мальовничість, багатство контрастів світла і тіні, вигнутість ліній в архітектурі. Виник в Італії. Порівняно із Західною Європою стиль бароко в Україні поширився із значним запізненням (друга половина XVII- XVIII ст.). українське бароко характеризується поєднанням європейського бароко з національними рисами. Українське бароко ще називають мазепинським, козацьким бароко. Мазепинське бароко -

новий тип церкви, архітектура якої виражає ідею української державності.

Боді-арт (англ. body-art, мистецтво тіла) - один з модерністських напрямів, представники якого розглядають власне тіло як матеріал і об'єкт художньої творчості, розмальовують його, роблять надрізи, вдаються до демонстрації різних поз.

Братства - всестанові, загальнонаціональні організації, що створювалися у кінці XVI - на початку XVII ст. при церквах і монастирях. Православні церковні братства матеріально підтримували церкву, відкривали школи, займалися книгодрукуванням та благодійництвом. Братства відігравали велику роль у боротьбі проти полонізації та окатоличення, відстоювали релігійні, політичні, національні, культурні, станові права українців.

Братські школи - навчальні заклади в Україні XVI-XVII ст. Почали створюватись у 80-х роках XVI ст. на кошти міщан, а тому набули назви братських. Першою з'явилась Львівська братська школа (1586 р.). Згодом аналогічні школи виникли у Рогатині, Перемишлі, Вінниці, Немирові, Кременці, Кам'янець-Подільському, Києві (1615 р.) тощо. Головна увага братських шкіл була спрямована на вивчення рідної мови, пізніше грецької й латинської мов. Братські школи були важливими осередками формування національної свідомості, засобами боротьби за національну незалежність.

Бувальщини - усні оповіді про події, які не виходять хронологічно за межі того, що міг бачити чи чути від безпосереднього учасника оповідач, в яких розповідається про надзвичайні дивовижні явища, надприродні істоти тощо.

Варварство (від грец. barbaros - чужинець, не-еллін) - період історії первісного суспільства (період після дикості перед цивілізацією). Починається з виникненням гончарства і закінчується виготовленням луку і стріл, зародженням писемності. Основним осередком суспільства тих часів був рід, який об'єднував групу людей - кривих родичів, другою формою суспільно-економічних відносин того періоду був родовий лад. Кілька родів становили плем'я. У сучасному контексті варварське є антонімом цивілізованому.

Велике князівство Московське - державне утворення у Північно-східній Русі зі столицею у Москві. Хронологічні рамки - XIV - XV ст. З середини XVI ст. офіційну назву Великого князівства було змінено на Московське Царство (у зв'язку зі зміною титулу великий князь на цар).

Велике Литовське князівство - державне утворення, що виникло у XIII ст. на основі союзу литовських князів.

З другої половини XIII - до початку XV ст. держава мала назву Велике князівство Литовське, Руське і Жемантійське. Держава припинила своє існування у XVIII ст.

Вертеп - народний ляльковий театр, поширений в Україні за доби бароко. Вертеп складається з різдвяної драми та сатирично-побутової інтермедії. Основним є сюжет про народження Ісуса Христа, погоня Ірода. Також персонажами вертепу є запорожець, циган, лях, москаль, селянин тощо. Найдавніші тексти вертепної драми збереглися з другої половини XVIII ст. (Сокирницький вертеп, 1771 р.)

Виховна функція культури полягає у тому, що засвоївши попередній досвід, людство не припиняє саморозвитку, а репродукує культуру, ставить перед собою нові життєві цілі для задоволення. Культура не лише пристосовує людину до природного та соціального середовища, сприяє її соціалізації. Вона виступає ще й фактором саморозвитку людства. матеріальних і духовних потреб.

Відродження - найвизначніша перехідна епоха історії людства. Термін "Відродження" було введено в ужиток у XVI ст. італійським живописцем та істориком мистецтва Джордано Базарі, у точному розумінні стосується лише Італії XV ст. - середини XVI ст.

Вірування - релігійні уявлення людей, які сприймаються на віру і становлять основу релігійного світогляду, обрядів та ритуалів.

Глобалізація - нова форма взаємодії між націями, економічними та політичними системами, значно розширює культурно-інформаційні контакти між народами і державами, впливає на управління, виробництво, торгівлю, ринок праці, політичні утворення та інші суспільні інституції і процеси.

Гравюра (франц. gravure, graver - вирізати, висікати) - вид графіки, в якому зображення є друкованим відбитком з малюнка, виконаного художником-гравером на спеціально підготовленій дошці або ж друкарській формі; пластина, на якому вирізьблено малюнок.

Графіка (грец. Graphiká, gráphe - пишу, креслю, малюю) - вид образотворчого мистецтва, основним зображальним засобом якого є малюнок, виконаний на папері за допомогою пензля, олівця, пера тощо.

Графіка книжкова - друковані художні зображення, в основі яких лежить графічний малюнок.

Гуманізм - 1) ідейний напрям у культурі Відродження, який обстоював право на існування світської культури, незалежної від релігії; 2) риса світогляду, яка в розумінні людини виходить з "вічних цінностей" і "природних прав". Гуманізм

долає національні, расові, релігійні та соціальні обмеженості у ставленні до людини.

Держава - форма політичної організації суспільства, що прив'язана до певної території.

Детинець - укріплена центральна частина давнього міста на Русі.

Діаспора - представництво етнічних одиниць за межами материнського етнічного регіону, яке ідентифікує та усвідомлює свою генетичну або духовну єдність з нею. Українська діаспора - збірне визначення української національної спільноти поза межами української національної території.

Дисидент - інакомисляча людина, яка не погоджується з панівною ідеологією, світоглядом, існуючим політичним ладом.

Домінуюча культура - сукупність культурних зразків, які сприймаються та усвідомлюються усіма членами суспільства.

Драма (лат. drama - дія) - п'єса з гострим конфліктом соціального або побутового характеру, який розвивається у постійній напрузі.

Дуалізм - світогляд, який основоположними вважає два рівноправних і протилежних начала (матерію і дух, світле і темне).

Духовна культура - один із трьох складників у поширеному поділі культури на матеріальну, соціальну та духовну. До сфери духовної культури тією чи іншою мірою належать такі галузі, як релігія, мистецтво, філософія, наука, мораль, право, політика.

Експресіонізм (фр. expression - виразність, вираження) - напрям у європейській літературі та мистецтві перших десятиліть ХХ століття. Головним в експресіонізмі проголошувалося вираження суб'єктивних уявлень митця, що зумовило потяг до ірраціональності, загостреної емоційності та гротеску.

Елітарна культура - культура, зорієнтована на потреби певної (елітарної, вищої в тому або іншому відношенні) частини суспільства.

Епоха Відродження - період в історії культури Західної Європи, який почався в Італії в кінці ХІІІ ст., зайняв в більшості європейських країн ХІV-ХІVІ ст., а в Іспанії та Англії тривав до початку ХVІІ ст. Термін "Відродження" першим почав вживати Джорджо Базарі - італійський художник ХVІ ст., учень Мікеланджело і перший дослідник сучасного йому мистецтва, автор книги "Життєписи найбільш знаменитих живописців, ваятелів і зодчих".

Етнічна група - спільнота людей, яка має спільні для усіх своїх членів специфічні культурні традиції, спільну культуру.

Етнічна ідентичність - усвідомлення приналежності до певної етнічної спільноти, ідентифікації з іншими членами етносу внаслідок спільності історичної пам'яті, спільності культурних архетипів тощо.

Етнічна культура - культура людей, пов'язаних між собою спільністю історичного походження і території проживання.

Етнічна спільнота (етнос) - спільнота з єдиною мовою та самосвідомістю (як особистим відчуттям "національної ідентичності", так і колективним усвідомленням своєї єдності і відмінності від інших).

Етнос (від гр. еїпоз - плем'я, народ) - історично сформована стійка єдність людей, культурна спільність якої зумовлює єдність психічного самовідчуття.

Етноцентризм - перевага культурних цінностей власного народу над усіма іншими.

Європоцентризм - культурософська настанова, згідно з якою Європа з її ціннісними орієнтаціями є центром культурного світу та суб'єктом всесвітнього розвитку.

Єзуїтів орден, Єзуїти (Товариство Ісуса), католицький орден, заснований в 1540 р. св. Ігнатієм Лойолою; головна мета: підтримка Папи у реалізації найважчих завдань Церкви; визначна освітня роль (найбільша в історії Церкви мережа середніх шкіл - колегіумів, і вищих - академій); особлива роль у справі реформи Церкви після Тридентського собору та в місійній діяльності.

Живопис - вид образотворчого мистецтва, художнє відображення видимого світу фарбами на будь-якій поверхні (полотні, дереві, папері, стіні тощо). Живопис є однією з форм суспільної свідомості, засобом пізнання світу. Найважливішим зображальним та емоційним засобом живопису є колір. Відповідно до призначення творів живопис поділяється на монументальний, станковий, театральнo-декораційний і мініатюру. За тематикою живопис поділяється на жанри: побутовий, історичний, батальний, портрет, пейзаж, натюрморт, міфологічний, релігійний, анімалістичний.

Звичаєве право - система санкціонованих державою правових звичаїв, які є джерелом права у певній державі, місцевості або для певної етнічної чи соціальної групи. Утворюється шляхом постійного дотримання упродовж тривалого періоду звичаїв нормативного характеру, відображає правову культуру і правову свідомість народу. Сформувалося на основі звичаїв, які існували ще до утворення держави.

Звичай - стереотипний, традиційний спосіб життя, правила поведінки, що зберігаються і постійно відтворюються членами суспільства. Звичай є своєрідною формою регуляції людської діяльності, формою передачі культурного досвіду від покоління до покоління.

Золоті ворота - головна урочиста брама давнього Києва, визначна пам'ятка архітектури часів Київської Русі. Споруджено 1037 р. за доби Ярослава Мудрого. Назва походить від позолоченого золотого купола надбрамної церкви.

Ідеологізація культури - прагнення поставити культуру на службу певних соціальних груп, класів та інших спільностей.

Ідеологія - сукупність поглядів нації, класу, суспільної групи на їх місце в світі, на хід історії і т. ін. Ідеологія подібна світській релігії, вона цементує соціальну одиницю, підносить її у власних очах.

Ідол - в язичницьких релігіях - об'єкт культу, предмет, який уособлює божество, зображує його або сам є об'єктом поклоніння.

Ізборники - хрестоматії, книги, в яких містилися матеріали, уривки з інших творів.

Ікона (єїкдп - зображення, образ) - зображення Бога, святого, святих, яке є предметом релігійного поклоніння у православ'ї та католицизмі.

Іконографія (єікцп - зображення, образ і grqfphц - пишу) - правила зображення певного сюжету або особи, пов'язані з релігійною тематикою.

Іконопис - мистецтво писання ікон. Це мистецтво особливо характерне для православної традиції.

Інквізиція (лат. Inquisitio Hqereticae Prqvitatіs Sanctum Officium) - судово-слідча установа, створена католицькою церквою в XIII ст. для розслідування єресей.

Інтегративна функція культури полягає в здатності об'єднувати людей незалежно від їх світоглядної та ідеологічної орієнтації, національної, вікової, професійної або іншої приналежності у певні соціальні спільноти, а народи - у світову цивілізацію.

Інтер 'єр - внутрішня частина, середина від лат. inerior - ближчий до середини): архітектурно й художньо оздоблена внутрішня частина будинку.

Інформативно-трансляційна функція виконує важливу роль у передаванні соціокультурного досвіду від попередніх поколінь нащадкам (за історичною "вертикаллю"), та в обміні духовними цінностями між народами (за історичною "горизонталлю").

Історизм - принцип пізнання, згідно з яким будь-яке явище слід розглядати в розвитку. Історизм почав активно пробиватися в науку після Ч.Дарвіна.

Історія культури - узагальнююча дисципліна, яка розглядає культуру як цілісну систему єдності та взаємодії всіх її галузей.

Києво-Могилянська академія - перший вищий навчальний заклад, визначний освітній і культурний центр України. Створена 1632 р. в результаті злиття Київської братської школи (засн. 1615) з Лаврською школою (засн. 1631). Об'єднаний навчальний заклад отримав назву Києво-Могилянська колегія на честь свого засновника митрополита П. Могили. У 1701 р. колегія одержала статус академії. Випускники академії зробили значний вклад у розвиток освіти і культури не лише в Україні, але й у Росії, Білорусі, інших країнах. Існувала до 1817 р.

Києво-Печерський лавра - православний чоловічий монастир, заснований 1051 р. у Києві. Відіграла значну роль у розвитку української культури, була центром літописання, іконопису, книгодрукування. Назву "Печерська" отримала від печер, в яких мешкали його перші поселенці-ченці. Засновниками Києво-Печерського монастиря вважаються ченці Антоній і Фео-досій.

Київська Русь - ранньофеодальна держава з центром у Києві. Існування Київської Русі охоплює період з IX ст. по 40-і рр. XIII ст. Відіграла визначну роль в історії східних слов'ян.

Кирилиця - один з двох слов'янських алфавітів (другий - глаголиця), який було утворено на основі грецької абетки на рубежі IX-X ст. і названо на честь Кирила - визначного просвітника і місіонера християнства. Кирилиця нараховувала 43 літери, які мали не лише фонетичне, а й числове значення. Представляла собою південнослов'янський мовний діалект. Нею написані всі відомі твори XI та інших століть: "Остро-мирове Євангеліє", Ізборники Святослава 1073 і 1076 рр. "Слово про закон і благодать", "Мстиславове Євангеліє", "Повість минулих літ" та ін.

Класицизм (від лат. classicus - зразковий) - художній стиль та естетичний напрям у європейській літературі та мистецтві XVII - XVIII ст., для якого характерне звернення до образів і форм античного мистецтва і літератури як ідеального художньо-естетичного

еталона, сувора ієрархія жанрів, дотримання

певних канонів, що були мірилом вартості творів цього стилю. В Україні класицизм набув поширення наприкінці XVIII - першій половині XIX ст.

Комедія - жанр драми, в якому дійство і характери трактовані у формі смішного, веселого.

Комунікативна функція культури полягає в передаванні історичного досвіду поколінь через механізм культурної спадкоємності та формуванні на цій підставі різноманітних способів і типів спілкування між людьми.

Конструктивізм - зближення архітектури з практикою індустріального побуту.

Контркультура (від лат. contra - проти) - напрям розвитку культури, який протистоїть офіційній, базовій, домінуючій традиційній культурі, будь-які форми девіантної поведінки.

Контрреформація (реформування католицизму) - рух спрямований на оновлення католицької церкви, виник як реакція на поширення протестантизму. Контрреформація тривала приблизно з 1560 року до кінця Тридцятилітньої війни.

Концепція - (від лат. conceptus - думка, уявлення) - основна точка зору на предмет або явище, провідна ідея в їх систематичному висвітленні.

Культ (від лат. cultus - догляд, вшанування) - інститут вшанування та поклоніння речам, явищам, істотам, божествам.

Культура - в широкому розумінні все, що не є природа; сукупність матеріальних і духовних здобутків людства; у вузькому розумінні поняття культури протиставляється поняттю цивілізації. Тут під культурою розуміють неповторні духовні здобутки певного народу - релігію, мову, мистецтво, тоді як під цивілізацією - раціоналізовані витвори - техніку, науку, бюрократію, які легко передаються від народу до народу. Уперше до наукового обігу поняття "культура" на позначення культури розуму увів Марк Туллій Цицерон.

Культурна ідентифікація - самовідчуття людини всередині конкретної культури. Нова українська ідентифікація носить національний характер. Сучасна українська ідентифікація є безпосереднім продовженням етнічної та мовно-фольклорної ідентифікації української нації, яка почала активно формуватися з середини ХІХ ст.

Культурна спадщина - частина матеріальної та духовної культури, яка створена минулими поколіннями, витримала випробування часом і передається наступним поколінням як щось цінне і шановане.

Литовські статuti - статут Великого князівства Литовського - основний кодекс права Великого князівства Литовського. Видавався у трьох основних редакціях 1529, 1566 і 1588 років, які відомі як Литовські статuti. Статут Великого князівства Литовського увібрав у себе норми римського, руського, польського і німецького кодованого і звичаєвого

права. Його положення діяли на землях Литви і Русі аж до середини XIX ст.

Лібералізм - вільнодумство, переконання, що виступають проти традицій, звичаїв і догм. У політиці лібералізм протистоїть консерватизму, в економіці виступає за вільну конкуренцію проти втручання держави. Підкреслює цінність особистості.

Література - особлива форма соціальної свідомості, що відображає дійсність у художніх словесних образах.

Літопис - історико-літературний твір доби Київської Русі, в якому фіксувалися події за роками. Назва походить від структури літопису, де оповідь починалася зі слів "в літо". Пам'ятка літератури, цінне джерело для дослідження слов'янської історії з давніх часів до XIII ст.

Літопис - історико-літературний твір у Київській Русі, пізніше в Україні, Росії та Білорусі, в якому оповідь велася за роками.

Масова (або егалітарна) культура - напрям у культурі другої половини XX ст., розрахований на доступність широким верствам населення, знижений рівень сприйняття, розважальність.

Матеріальна культура - усі матеріальні предмети, створені людиною, а також винаходи та технології. До матеріальної культури входять такі сфери життєдіяльності людини: культура праці, матеріальне виробництво, культура побуту, культура проживання, культура ставлення до власного тіла та ін. Поділ культури на духовну та матеріальну - досить умовний: будьякий об'єкт культури є складним поєднанням матеріальних і духовних елементів.

Мистецтво - форма культури, що виявляє творчий потенціал особистості та слугує історичним способом задоволення її естетичних потреб, художня творчість загалом - література, архітектура, скульптура, живопис, графіка, декоративно-ужиткове мистецтво, музика, танець, театр, кіно та інші види діяльності людини, що об'єднуються як художньо-образні форми відображення дійсності.

Мініатюра (італ. *miniatura*, лат. *minium* - сурик) - 1) живописний твір невеликого розміру, що характеризується тонкою технікою виконання на дереві, металі, порцеляні тощо; 2) невеличкий музичний або драматичний твір або театральна п'єса.

Мінімалізм (лат. *minimalis* - найменший) один з напрямів у мистецтві 60-70-х рр. XX ст., твори якого позбавлені зовнішньої декоративності, найчастіше зводяться до використання найпростіших геометричних фігур. Мінімалізм представлений головним чином скульптурою і живописом.

Міф (міфологія) - світогляд родового і ранньокласового суспільства, в якому одухотворені і персоніфіковані природні сили та соціальні явища. Міфологічне відтворення дійсності зумовлене низьким рівнем розвитку матеріального виробництва. У міфі синтетико злиті зачатки науки, релігії, філософії, моралі, мистецтва. Міф - засіб духовного контролю роду над індивідом. Давній праслов 'янський міф - сукупність поглядів, на основі яких пояснювали природні та суспільні явища, здійснювали ритуали та обряди, - тобто своєрідна система уявлень людини про Всесвіт.

Міфологія (гр. *mythologia*) - сукупність міфів будь-якого народу; наука, яка вивчає міфи.

Модерн (фр. *moderne* - новітній, сучасний) - умовна назва стильового напрямку в європейському та американському мистецтві кінця XIX - початку XX ст. Український модерн характеризується вдалим поєднанням українських національних традицій, характерних пропорцій української сільської хати та дерев'яної церковної архітектури із сучасним розумінням зручності. У декорі широко застосовувалися мотиви української вишивки, дерев'яного різьблення, кераміки.

Модернізм (фр. *moderne* - сучасний, новітній) - узагальнююча назва художніх напрямів XX ст. Модернізму властивий розрив з ідейними і художніми принципами класичного мистецтва, пошук нових художніх форм і виражальних засобів.

Мозаїка (фр. *mosaïque*, італ. *it. mosaiko*, від лат. *musivum*, букв. присвячене музам; грец. *Μπαυβ* - муза) - зображення чи візерунок, виконані з кольорових каменів, смальти, керамічних плиток та інших матеріалів.

Монголо-татарська навала - історичні події, які мали місце у XIII-XIV ст. на землях Київської Русі, у результаті яких вона увійшла до складу Монгольської імперії.

Народ (грецькою - "етнос") - поняття багатопланове. Частіше за все в цей термін вкладається таке значення: етнос - це історична спільність людей, яка склалася на певній території та посідає стабільні особливості мови, культури і психічного складу, а також усвідомленням своєї єдності і відмінності від інших. Останнє звичайно зафіксоване в етнонімі (самоназві) народу. Сформований етнос виступає як соціальний організм, який самовідтворюється шляхом переважно етнічно однорідних шлюбів і передачі новим поколінням мови, традицій і т. д. Для більш стійкого існування етнос прагне до створення своєї соціально-територіальної організації (держави), а етнічні групи, особливо в сучасних умовах, - своїх автономних об'єднань, закріпленні у законодавстві своїх прав.

Народна культура - створюється у повсякденній трудовій діяльності народних мас на основі багатого життєвого досвіду, накопиченого століттями.

Народність - це форма спільноти людей, яка історично виникає за родоплеменною спільністю і формується на певній території при натурально-господарчій діяльності у процесі злиття, консолідації різних племен завдяки створенню єдиної мови, культури, традицій, обрядів.

Натуралізм - тенденція у культурології та філософії, яка полягає в намаганні пояснювати складні соціокультурні явища на основі природних закономірностей. В ширшому розумінні під натуралізмом (на противагу суб'єктивізму) розуміють будь-яку філософію, яка виходить з об'єкта (природи) і на основі його закономірностей пояснює суб'єкт. Так, зокрема, розуміє натуралізм Гуссерль.

Наука - форма культури, головними завданнями є формування логічно впорядкованих знань, які з'являються у людства внаслідок спеціально організованого теоретичного та емпіричного вивчення реальності, та побудова раціональних прогнозів.

Націоналізм - специфічний стан свідомості етносу і соціально-психологічних орієнтацій людей, а також сполучені з ними ідеологія, теорія і соціальна практика. Націоналізм - світоглядний принцип, найбільшою мірою притаманний передовим представникам народу, що виборює своє право на розбудову власної держави, тобто прагне перетворитись на націю. Для ХХ ст., особливо його другої половини, це широко розповсюджене явище, зумовлене крахом світової колоніальної системи. Після розпаду СРСР у серпні 1991 р., націоналізм, як один із способів розвитку світової співдружності народів, вступив у свій черговий етап. Головною в націоналізмі є ідея державності та незалежності, самостійності. Але держава - не самоціль, а форма й засіб організації повноцінного життя народу. Народ, у свою чергу, - це не тільки корінний етнос, а й усі етнічні меншини. І дійсний (а не змішаний із шовінізмом, з його намаганнями довести виключність та зверхність "своєї" зростаючої етнонації) націоналізм обстоює право на, державність усіх (як корінних, так і некорінних) етнічних угруповань народу. Коли мета перетворення певного народу на державну націю вже досягнута, націоналізм тим самим остаточно виконує свою історично-конструктивну роль і від нього має залишитися лише патріотизм.

Національна культура - синтез культур різних класів, соціальних верств і груп відповідного суспільства.

Національна свідомість - усвідомлення народом своєї спільності, національної своєрідності або, по відношенню до окремої людини, усвідомлення нею приналежності до певного народу, його культури, мови, усвідомлення свого місця і ролі у світовій цивілізації.

Нація - полісемантичне поняття, що застосовується для характеристики великих соціокультурних спільнот індустріальної епохи.

Неокласицизм - художні течії другої половини ХІХ - початку ХХ ст., що ґрунтувалися на класичних традиціях античного мистецтва, мистецтва епохи Відродження та класицизму.

Оранта - давньохристиянська Богоматір, заступниця людей; покровителька бідних; образ молитви. Оранта зображувалася з піднятими вгору руками - жест адорації (молитви). Оранта набула поширення в іконографії та живопису Візантії і Київської Русі.

Орнамент - оздоблювальний візерунок, побудований на повторенні геометричних, рослинних та інших елементів, розташованих симетрично.

"Остромирове Євангеліє" - давньоруська пам'ятка, найдавніша точно датована книга 1056-1057 рр., яка збереглася до наших днів. Книга написана кириличним уставом, оздоблена орнаментами та мініатюрами. Переписав зі староболгарської мови та оформив київський каліграф диякон Григорій. Виконана на замовлення новгородського посадника Остромира - свояка київського князя Ізяслава.

Перун - головний бог у слов'ян язичників.

Перформанс (англ. performance - виконання, здійснення) - один із напрямів у модерністському мистецтві. Виник у 60-х рр. ХХ ст. Складається з виконання якихось спланованих дій перед публікою. Глядачі обмежуються пасивною роллю, а участі в дійстві не беруть.

Перформанс (англ. performance - виконання, здійснення) - один із напрямів у модерністському мистецтві. Виник у 60-х рр. ХХ ст. Складається з виконання якихось спланованих дій перед публікою. Глядачі обмежуються пасивною роллю, а участі в дійстві не беруть.

Плем'я - форма етнічної спільності й суспільної організації докласового суспільства.

Плюралізм - 1) філософські вчення, які визнають множинність субстанцій (Демокрит, Лейбніц); 2) вчення, які визнають множинність істин. Особливо характерний для соціологічних течій Заходу.

Полеміка (франц. polémique, грец. polemikos - ворожий, войовничий) - зіткнення різних поглядів при обговоренні

будь-яких наукових, політичних, літературних та інших питань.
Полемічна література - твори, в яких автор обстоює свій погляд на суспільно-політичні події.

Політеїзм (грец. poly - багато і грец. theos - бог) - багатобожжя, віра у багатьох богів.

Просвітництво - ідеологія молодого буржуазії XVIII ст., яка продовжувала гуманістичні традиції Відродження. Представники - Локк, Вольтер, Монтеск'є, Дідро, Руссо та ін. Термін "Просвітництво" вперше вживається у Вольтера та І.Г. Гердера, але утверджується у науковій літературі після статті І. Канта "Що таке Просвітництво?" (1784 р.).

Реалізм (франц. realisme - матеріальний, предметний) - літературний напрям, який характеризується правдивим і всебічним відображенням дійсності на основі типізації життєвих явищ.

Релігія (лат. religio - побожність) - одна з форм суспільної свідомості - сукупність духовних уявлень, що ґрунтується на вірі в існуванні в Бога або богів, а також відповідна поведінка і специфічні дії людини (культ), соціальний інститут культури.

Реформація (від лат. reformatio) - культурне зрушення, що спричинено християнським церковно-релігійним, духовно-суспільним та політичним рухом оновлення у країнах Західної та Центральної Європи в XVI ст. Спрямоване на повернення до біблійських першоджерел Християнства у їх суті, який набув форми релігійної боротьби проти Католицької церкви і папської влади. Реформацію пов'язують з іменами Ма-ртіна Лютера, Жана Кальвіна та Ульріха Цвінглі, відповідно називають протестантською, лютеранською або євангелічною. Зазвичай, розглядається як другий етап у розвитку західноєвропейського Відродження, і мала місце у країнах Центральної та Північної Європи (т. з. Північне Відродження).

Риторика - теорія красномовства; наука про ораторське мистецтво; майстерність вживання мови для передачі інформації і для інтелектуального та емоційного переконання.
 Річ Посполита - феодальна держава другої половини XVI - кінця XVIII ст., яка складалася з Польського королівства і Великого Князівства Литовського. До неї входила частина сучасних українських та білоруських земель - Галичина, Поділля, Волинь, Брацлавщина, Київщина. Була утворена Люблінською унією (1569 р.), припинила своє існування 1795 р.

Розстріляне відродження - процес винищення радянськими каральними органами української творчої інтелігенції у 30-х рр. XX ст.

Рококо (франц. rococo) - стилістичний напрям в європейському мистецтві першої половини XVIII ст.

Характеризується відходом від реального життя у світ фантазії, театралізованої гри, міфологічних сюжетів. Виник на початку XVIII ст. у Франції і панував до середини століття, але його вплив на європейську культуру відчувався аж до кінця XVIII ст. Таку назву він отримав за манірність, легкість, декоративність, химерність і фантастичність орнаментальних мотивів, вигадливість форм. Рококо мав переважно світський характер. Цей стиль більш камерний та інтимний, щирий, пов'язаний з побутом людини. Найбільшого свого розвитку набув у галузі прикладного мистецтва. Світ мініатюрних форм рококо знайшов свій найбільший вияв у посуді, бронзі, меблях, порцеляні, шпалерах, оформленні інтер'єру.

Романський стиль (від лат. romanus - римський) - повноцінно виявив себе передусім в архітектурі. Будови романського стилю різноманітні за типами, за конструктивними особливостями, за декором. Найбільша увага приділялася спорудженню храмів, монастирів, замків, які розташовані на підвищених місцевостях. Романський стиль вирізнявся масивністю споруд. Основним будівельним матеріалом романської архітектури був камінь.

Романтизм - культурна течія кінця XVIII - початку XIX ст., представники якої (Ф.Шлегель, молодий Шеллінг, Новалис) розглядали природу як художній витвір духу. Звідси мистецтву відводилась провідна роль у пізнанні. Романтики проповідували культ генія, в пізнанні надавали перевагу інтуїції. Романтизм заперечував канони класицизму, йому властива увага до внутрішнього світу героїв, підкреслене зображення пристрастей, напруженість сюжету, мальовничість описів і характеристик.

"Руська правда" - перше письмове зведення законів Київської Русі XI-XII ст.

Світогляд - певна цілісність найбільш загальних знань, цінностей і практичних настанов, які регулюють ставлення людини до світу. Типами світогляду є міфологія, релігія і філософія. У відповідності з трьома компонентами (знання, цінність, настанови) світогляди бувають раціональними і ірраціональними, оптимістичними і песимістичними, пасивно споглядальними і активними.

Символізм - модерністський літературний напрям кінця XIX-XX ст. Виник у Франції. Символісти відмовилися від зображення реалій життя і метою своєї творчості вважали пошук прихованої краси світу. На місце художнього образу вони ставили художній символ, що містить у собі ряд значень. Намагалися надати своїм творам музикальності, співзвучності, бо тільки музику вважали мистецтвом.

Структуралізм - напрям у сучасній (переважно французькій) філософії та культурології, який вважає структурно-функціональний метод головним методом філософії. Він розглядає структуру як щось вічне і незмінне, ігноруючи її розвиток. Структуралізм мав значний вплив у соціології, етнографії, мовознавстві та інших науках. Представники К.Леві-Стросс, М.Фуко та ін.

Субкультура - сукупність культурних зразків, тісно пов'язаних з домінантною культурою і у той же час відмінних від неї. Кожна культура є цілісним утворенням, що складається з множинності субкультур, проте вони не є її механічними складниками. У реальному житті вони перехрещуються, зливаються, розмежовуються або ж відрізняються за деяким параметрами аж до протистояння основному масиву культури, перетворюючись на його альтернативу. Розрізняють професійні, молодіжні, наукові, творчі, релігійні субкультури, субкультури національних меншин тощо. В антропології - група людей у межах більшого суспільства з відмінними стандартами та моделями поведінки.

Суспільство - організована сукупність людей, об'єднаних характерними для них відносинами на певному ступені історичного розвитку; соціальна система, заснована на співпраці людей, має власну динамічну систему взаємозв'язків його членів, об'єднаних сімейними узами, груповими, становими, класовими та національними відносинами.

Тоталітаризм (фр. йгiаНіе - сукупність, повнота, від лат. іоіш - увесь, цілий) - форма державного правління, що характеризується повним (тотальним) контролем держави над усіма сферами життя суспільства, ліквідацією демократичних свобод.

Тотемізм - сукупність уявлень та вірувань у надприродній зв'язок між людьми (плем'ям, родом) та окремими видами рослин, тварин, птахів, звірів.

Традиційна культура - культура, характерною особливістю якої є дуже повільний характер змін. Передається від покоління до покоління майже у незмінному вигляді шляхом неписьмової і не-вербальної комунікації. Є характерним для суспільства, яке орієнтується на збереження самотності, культурної своєрідності.

Українська культура - сукупність надбань, спосіб сприйняття світу, система мислення та творчості українського народу.

Фетишизм - викривлене відображення в суспільній свідомості певних явищ, за якого речі наділяються не

притаманними їм властивостями (фетишизація грошей, золота, символів влади і т. ін.).

Фортифікація (лат. fortification, fortis - міцний, fasio - роблю) - способи будівництва спеціальних військових споруд з метою полегшення бою для своїх військ та ускладнення для військ противника.

Фреска (Fresco) - техніка настінного малярства на мокрому тиньку з піску і вапна фарбами, відпорними на лужний вплив вапна. Малюванню Ф. переважно передують малюнок (графія) на заправі гол. контурів композиції. Слово фреска походить з італійської мови "dipingere al fresco", що українською означає "малювати на свіжому".

Футуризм (лат. futurum - майбутнє) - авангардистський напрям у літературі і мистецтві, представники якого намагалися створити мистецтво майбутнього, відкидали класичну художню спадщину, насаджували ідеї фантастики, урбанізму, крайнього формалізму.

Християнство - монотеїстична релігія. Поряд з ісламом та буддизмом входить до числа трьох світових релігій.

Хроніка (грец. chronikys - зв'язаний із часом) - зібрання з викладом найважливіших подій того чи іншого періоду в хронологічному порядку. На Русі - літопис. Один із жанрів історичної літератури.

Художня культура - сукупність художніх цінностей, їх відтворення та функціонування.

Цивілізація - в широкому розумінні те ж, що і культура; у вузькому розумінні певний рівень розвитку культури класового суспільства, який передбачає наявність державності, письма, техніки і т. ін. Представники філософії життя (Шпенглер) під цивілізацією розуміли раціональні здобутки культури (бюрократію, науку, техніку), які легко передаються від народу до народу і є свідченням занепаду культури. До наукового обігу термін "цивілізація" вперше ввів барон Поль Анрі Тірі Гольбах (1766).

Язичництво - форми релігії, що засновані на політеїзмі. Синонімом є поганство.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Історія України: нац.. підручник/ за ред. В.Качкана – К.: ВСВ «Медицина», 2014 .
2. Історія Української культури: нац.. підручник / за ред.. В.Качкана та ін.. – К: ВСВ «Медицина» . 2014

3. Історія України: Навчальний посібник / Панібудьласка В.Ф., Деревінський В.Ф., Тороп А.В. та ін. – К.: КНУБА, 2010. – 140 с
4. Історія України: Навчально-методичний посібник для семінарських занять / За ред. В.М. Литвина. – К.: Знання, 2006. – 607 с.
5. Історія України та її державності. – Львів: Баскид. Біт, 2005. – С. 316-353.
6. Історія України .XX – початку XXI століття: Навч. посібник / За заг. ред. В.А.Смолія. – К.: Знання, 2004. – 582 с.
7. Світлична В.В. Історія України. Навчальний посібник для студентів неісторичних спеціальностей вищих закладів освіти. Видання 3-тє – К.: Каравела; Львів: Новий світ2000, Магнолія плюс, 2003. – 308 с.
8. Історія України / . Ю.Зайцев., В.Баран, Я.Грицак та ін. -2 вид. – Львів: Світ 2002.
9. Історія України. Навч.посіб./ В.Литвин, В.Мордвінцев, А.Слюсаренко – К.:Знання Прес,2002.
10. .Історія України: навч.-метод.посіб. для семінарських занять / В.Литвин та ін.. К. 2006
11. Історія України // Навч.посіб.за ред. В.Гарін та ін.. - 2012.
12. Історія України в особах: XIX століття. [авт. кол. В.С. Шандра та ін.]. - Київ в: Україна, 2015
13. Історія української культури. У п'яти томах. . Т.1- 4. К.: Наукова думка, 2012..
14. Історія української та зарубіжної культури. Навч. Посібник. 4-е доп. Вид.-ня. За ред.. Заковича М., К. 2005.
15. Культурологія: теорія та історія культури. Навч. посіб. / За ред. І.І.Тюрменко, О.Д.Горбула. – Київ, Центр навчальної дітератури. 2004.
16. Курс лекцій з історії України та її державності..- Львів: в-во НУ „ЛП” 2005. 17. Кормич Л.І., Багацький В.В. Історія України від найдавніших часів і до XXI століття. Навчальний посібник. – Харків: ООО «Одісей», 2001. – 480 с.
18. Король В.Ю. Історія України: Навчальний посібник. – К. – ВЦ. Академія. – 2008.
-
19. Лазарович М.В. Історія України: Навчальний посібник. – К. – 2008. – 683с.
20. Лоза Ю. Історичний Атлас України / Ю. Лоза. — К.: Мапа, 2015. — 320 с.

21. Остафійчук В.Ф. Історія України: сучасне бачення: Навчальний посібник. 22. Україна політична історія XX – поч.. ХХІ ст. –К.: Парламентське вид-во // Греченко В., Шаповал Ю., 2007.
23. Україна: ХХ століття: У 2-х книгах / В.Литвин, В.Смолій, М. Шпаковський. – К: Альтернатива, 2002.
24. Семененко В.,Радченко Л. Історія України з прадавніх часів до сьогодення: Навч.посіб. –Харків.:Торсінг, 2003
25. Чапуга С.М. Витоки української державності. Докняжий період: Навчальний посібник. – К. – 2004..
26. Чапуга С.М. Історія державностей в Україні. Вступ до курсу. Навчальний посібник. – К. – 2002.
27. Шокалюк О.І. Історія України. Навчальний посібник. – К .: Центр навчальної літератури, 2004.
28. Швагуляк М. Історичні студії: Українці на роздоріжжях та крутих поворотах історії (друга половина ХІХ- перша половина ХХ ст.) –Львів: Тріада плюс, 2013.

Додаткова

1. Довідник з історії України (А – Я). Посібн. (За заг. ред. І.Підкови, Р.Шуста 2-е вид., доопрац. і доп. – К.: Генеза 2001. – 1135 с.
2. Енциклопедія українознавства. У 10-ти томах. – Львів: Молоде життя, 1993-
3. Енциклопедія історії України. У 8 томах. – К.: Наукова думка, 2004-2007.
4. Кармазіна М. С. Між історією і політикою: моногр. / М. С. Кармазіна. — Київ, ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. — 560 с
5. Корені та парості: український генеалогікон.- К.: Либідь, 2008.- 472с.: іл..
6. Кремень В., Ткаченко В. Україна: ідентичність в добу глобалізації, - :Знання, 201
7. Новий довідник: Історія України. – К.: ТОВ “Казка”, 2008. – 736с.
8. Уривалкін О.М. Довідник з історії України. – К.: Дакор, КНТ, 2009.
9. Українська історіографія на зламі ХХ і ХХІ століть: здобутки і проблеми / За ред. П. Зашкільняка – Л. – 2004.
10. УкраїнськігуманістичнієпохиВідродження. У 2-х томах Т.2 –К.,1995.
11. Українськебароко та європейський контекст. –К., 1991
12. 9 Шаповал Ю.В. ІлюстрованаенциклопедіяУкраїни. – К.: БалтіяДрук, 2008.

Навчально-методичне видання

Віра Михайлівна Мельник,
кандидат історичних наук, доцент

ІСТОРИЯ УКРАЇНИ І УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА
Конспект лекцій з основної дисципліни
для студентів 1 курсу заочної форми навчання
галузі знань 22 «Охорона здоров'я»
спеціальності 226 «Фармація»

Навчально-методичне видання містить конспект лекцій з основної дисципліни «Історія України і українська культура», проблемні питання, поради, список рекомендованої літератури, визначення основних понять.

Адресовано студентам 1 курсу фармацевтичного факультету ЗВО медичного профілю.